

K. B. Wiklund

* 1868 † 1934

Av Sigurd Erixon

Professor emeritus K. B. Wiklund, som avled i Uppsala den 29 augusti 1934, blev 1905 den förste innehavaren i Sverige av en akademisk lärostol i finsk-ugriska språk. Obestriddligen var han en vägröjare och nydanare av betydande mått. Hans gärning inföll under en livaktig period av omvärderingar och nyskapande, och det blev honom också i osedvanlig grad förunnat att sätta sin personlighets prägel på mycket av det som här utträttades inom denna vetenskapsgren. Den som skriver dessa rader är icke sakkunnig nog att värdera och bedöma Wiklunds filologiska insatser. Allmänt betecknas emellertid redan hans doktorsavhandling 1896 över »Urlappische Lautlehre» som banbrytande och av alltjämt

bestående värde. En språkforskare skriver om honom, att han utmärkte sig för en utomordentlig mångsidighet och en sällsynt harmonisk förening av »vida vyer, skarp blick för detaljer, logisk stringens och sunt omdöme, livlig fantasi och sträng kritik.» Hans mångsidighet verkar också påfallande, även om man blott tager hänsyn till den filologiska sidan av hans gärning. Hans alstring omfattade icke endast den lapska språkforskningens olika grenar — »där han sedan årtionden var den obestridd främste» — utan också finsk filologi, etymologi, historisk grammatik, ortnamnsforskning, lånordsforskning och finsk-ugrisk språkhistoria. Han ägde en rik erfarenhet och utbildning som fältforskare. Redan som ung företog han omfattande resor, särskilt i Lappland, studerade språk och folkliv och gjorde högst betydande uppteckningssamlingar, vilket material sedan kompletterats och ökats under en lång följd av år, först av Wiklund själv och sedan genom de många lärjungar och medarbetare av olika slag, som han utbildade, instruerade och dirigerade. Mycket av detta material har aldrig hunnit bearbetas. Allt är emellertid på betryggande sätt bevarat för forskningen och framtiden genom hans testamentariska förordnande, varigenom alla hans samlingar liksom andra böcker överlätas till Uppsala universitetsbibliotek.

Den teoretiska sidan av forskningen slukade honom aldrig helt. »Åt alla och envar stod Wiklund», säger en minnestecknare med rätta, »uttröttligt till reds med råd och bistånd i alla frågor, som föllo inom hans vidsträckta intressesfär. Detta gällde icke minst statsmakter och myndigheter. Under de senaste tjugo åren vidtogs knappast någon viktigare förvaltnings- eller lagstiftningsåtgärd för lapparnas eller Norrbottensfinnarnas vidkommande utan att Wiklund hade sin hand med.» Det gällde här icke endast hans djupgående utredningar om nomadlapparnas flyttningar utan exempelvis fastställande av det lule-lapska skriftspråket, en mångfald översättningar på vers och prosa, såsom den 1924 utgivna finska upplagan av svenska kyrkans psalmbok och evangeliabok, och dessutom läroböcker i lapska språket och i svenska för lapsktalande och finsktalande barn m. m. På detta sätt framstår Wiklund som en det lapska skriftspråkets grundare och fader med något av renässansens arbetslust och skaparglädje över sig. Med samtida språkforskare uppehöll han talrika förbindelser åt olika håll. Men många äro även de, med vilka han icke blott diskuterat utan också skiftat skarpa hugg.

Detta är filologen K. B. Wiklund, och den gärning han utfört som sådan är ensam stor nog att tillförsäkra honom ett aktat rum i den svenska forskningens historia. Men han begränsade sig icke härtill. Överhuvudtaget är det karaktäristiskt för honom, att han knappast ville begränsa sig alls, åtminstone icke när det gällde det stora livsintresse, som han nästan

svartsjukt vakade över: lapparna och allt vad med dem hörde samman. De som stått honom nära ha berättat om hans vakna natursinne, förenat med en tidigt förvärvat och ständigt odlad detaljkunskap i de grenar av naturvetenskapen, som äga sammanhang med de yttre realiteter, som omgiva och påverka människorna just i de stora, nordliga viddernas land. Detta intresse kom honom väl till pass i hans forskarverksamhet och gav denna en särskild inriktning. Hans för allt levande och mänskligt ständigt vakna blick och sinne för realiteter stod i harmoniskt samband härmed och svarade mot en spänstig mottaglighet för nya intryck och synpunkter, som väl i sin mån inspirerade denna mångsidighet och egenartade kombinationsförmåga, som så utmärkte honom. Han arbetade och diskuterade med en livlighet i temperamentet och en kritisk skärpa, som var enastående. Det fanns däri ibland till och med ett drag av stridslust, ty den intensifiering av debatten, som hör ihop med en intellektuell strid, verkade stimulerande på honom. Troligt är, att dessa diskussioner ofta förde till snabbara resultat, än om allt gått i vanlig maklig lunk.

Man finner genom hans uppsatser, att han redan i slutet av 1890-talet börjat vetenskapligt behandla en mängd realföreteelser i lapskt folkliv. »Om lapparnas sätt att hälsa» trycktes 1898 och »Lapska seder och föreskrifter rörande mat och matlagning» 1899 och 1900, båda i Meddelanden från Nordiska museet, med vilken institution han på många sätt samverkat. Det stannade emellertid icke vid dessa antydningar. Så småningom utvecklade och fördjupade Wiklund på allvar dessa sidor av sitt vetande. Mångfaldiga äro de utredningar och uppsatser, som han strött omkring sig rörande olika sidor av lapparnas materiella, sociala och andliga kultur liksom om de allmänt geografiska och historiska betingelserna för deras existens och ekonomi. Det märkliga är, att detta icke gjordes som tillfälliga eller tvungna utflykter från det filologiska huvudspåret utan ingick som led i en konsekvent utveckling fram emot etnologisk forskning i modern bemärkelse. Den allmänna etnologien, som icke minst under hans levnadsperiod genomlöpte en oerhörd utveckling och även började omvandla den europeiska folklivsforskningen, mötte i honom ett mottagligt sinne. I Uppsala blev han banbrytare härför, och hans inflytande har sträckt sig långt utanför dess gränser. Det är få om ens någon inom hans generation, som vid bearbetandet av nordiskt material så konsekvent, mångsidigt och djupgående representerat det moderna etnologiska tänkandet i vårt land som han. En viktig orsak härtill var givetvis karaktären av det material som han hade att syssla med. Härtill kom den ingående kännedom han, i olikhet med de flesta andra, på grund av sina språkliga kunskaper ägde rörande finsk och östeuropeisk forskning samt själva det etnografiska materialet på finskt och ryskt område, ja överhuvudtaget

inom de arktiska och subarktiska kulturkretsarna i gemen. Här bildar Wiklund avgjort epok i svensk etnologisk forskning. Han visade den väg, som måste tagas och hållas öppen även för framtiden.

Wiklund stannade sålunda icke vid den ord- och sakforskning, som numera omhuldas i de flesta länder och vanligen ifråga om den sakliga sidan begränsar sig till det deskriptiva. Han var snarare kan man säga sak- och ordforskare, etnolog och filolog i harmonisk förening, och denna kombination innebar i hans händer en dubblering av slutlednings- och bevismöjligheterna. Det är tänkbart, att han ibland överskattade dessa möjligheter. Faktiskt är i varje fall, att han var fullrustad både som etnolog och språkforskare och att han gjort betydande insatser till dessa vetenskapers fromma, detta även beträffande de svåraste och mest allmänt syftande problem. Dit hör hans utredning om renskötselns uppkomst. Redan i början av 1900-talet sände han ut frågelistor rörande denna sak, som han sedan gång på gång tagit upp. Han har också behandlat lapptrummorna (se s. 176), lapparnas skedar och i alldeles särskild grad skidans historia. Hans insatser på sistnämnda område har nyligen berörts i *Rig* (1933, s. 92 ff.). Även om kanske hans idéer rörande detta ej helt och fullt kunna godtagas, har ingen gett detta problem en så vid, mångsidig och djupgående behandling som han. Redan tidigt började han också begagna sig av arkeologins resultat. Han har gjort viktiga inlägg rörande folkförskjutningarna i Fenno-Skandia i förhistorisk och nyare tid. De historiska källorna har han ägnat en alldeles särskild omsorg. Otaliga äro de källskrifter rörande lapparna, som av honom publicerats. På ett helt enkelt glänsande sätt har han till sist, vid slutet av sin bana, genomfört uppgiften att ge en samlad, sammanfattande översikt rörande lapparna, deras härkomst, historia och kulturformer liksom om deras samband med kringboende folk för den ännu ej tryckta volymen 29 i samlingsverket *Nordisk kultur*. Även om döden tvang honom att lägga ned pennan, innan sista kapitlet var färdigskrivet, fick han dock här tillfälle att giva det väsentligaste av sin åskådning och sina resultat.

Tanken att den nordiska och framför allt den svenska kulturhistorien i alldeles särskild grad vore ägnad att omhuldas av de svenska statsuniversitetet hade i Wiklund en övertygad anhängare. Att ämnet nordisk etnologi redan vid mitten av 1920-talet kunde upptagas bland Uppsala universitets examensämnen, är i övervägande grad hans förtjänst. Han tröttnade icke att kämpa för inrättande av akademiska lärostolar i detta och angränsande ämnen. Hans klara, genuint svenska intellekt stöttes av den anomali, som ligger i att i ett nordiskt land förvisa forskningen om nordisk kultur, folkkaraktär och livsföring till att leva snyltgästens roll. Framtiden skall visa, i vad mån hans maning och exempel skola bära frukt.

”Ett” Lapparnas Tillitellse Register”

Av Ernst Manker

I den franska översättningen av Schefferus' *Laponia* har författaren i ett tillägg publicerat en lapptrumma, betecknad med bokstaven *G*,¹ som icke finnes upptagen i tidigare editioner. Trumman är märklig framför allt genom sin stora figurrikedom och den egendomliga indelningen av membranmålningen. I ingressen till den samtidigt publicerade tolkningen² uppgiver författaren, att trumman äges av »un Bourgeois de Stockholm nommé Laurent *Althnack*» och att en »*sieur Laurent Normann*»³ sänt honom en skiss av trumman jämte figurtolkning, gjord av »*Christophle Utterius*» efter lappars utsago och daterad i Torneå den 16 juni 1673.

Bättre än kopparsticket av denna trumma i den franska editionen är en handteckning i Schefferus' eget exemplar av den latinska originalupplagan⁵. I denna bok har författaren dels i marginalerna och dels på interfolierade blad gjort en mängd värdefulla tillägg och anmärkningar och däribland infört en teckning av trumman *G* jämte tolkningen, skriven på latin. Teckningen synes vara gjord av författaren själv; i varje fall är den utförd med samma bläck som den handskrivna tolkningen och på samma slags papper, varjämte figurernas nummer ävensom uppgiften »*Pes Roma*» vid skalan äro skrivna med författarens handstil. Sannolikt är det en i för boken lämpligt format utförd kopia av Norrmans skiss.

Det råder en nästan fullständig överensstämmelse mellan de båda teckningarna, men den i franska upplagan publicerade, här nedan märkt *S. fr.*, är mer rätlinjigt och schablonmässigt utförd, under det att Schefferus' egen, här nedan märkt *S. lat.*, tecknats mer på fri hand men i några detaljer riktigare. Därtill har man på det franska kopparsticket i hög grad slarvat med numreringen av figurerna (se »Anmärkningar» nedan). Det är för-

¹ Jean Scheffer, *Histoire de la Laponie*, Paris 1678 (fig. vid s. 375).

² *Ibidem*, s. 372.

³ Lars Norrman, student i Uppsala, sedermera universitetsbibliotekarie m. m. därstädes

⁴ Läs: Christopher.

⁵ J. Schefferus, *Laponia*, Francofurti 1673. — S:s eget ex., sign. *F. e.* 7 i Kungl. Biblioteket i Stockholm, mellan s. 130 och s. 131.

vånande, att Schefferus, såvida han haft tillfälle att övervaka tryckningen av den franska upplagan, kunnat låta sådana inadvertenser passera. *S. fr.* är emellertid tydligen blott en av kopparstickaren renare men även mer schematiskt utförd kopia av *S. lat.*

I Museum für Völkerkunde i Berlin finnes en lapptrumma, inv.-n:r *II. K. 3*, vars membranmålning företer en slående likhet med *Scheffer G* och därför antagits vara originalet till denna eller *Altnacks* trumma⁶; i museets kataloger finnes tyvärr ingen uppgift rörande dess proveniens. Att den dock ej kan vara själva originalet till *Scheffer G* stod snart klart för mig, när jag hösten 1932 hade tillfälle att närmare undersöka trumman. Indelningen av membranmålningen är visserligen lika, om ock proportionerna mellan de olika sektionerna variera, och figurkomplexen är i stort sett densamma. Men på *II. K. 3 saknas 13 styckena av de figurer som finnas på Scheffer G*. Redan det bör vara tillräckligt bevis. Därtill äro talrika figurer tecknade mer eller mindre olika och ofta ha de placerats på skilda ställen. I många fall, då på *Scheffer G* en figur företer, om ock hieroglyfartad, en tydlig likhet med det föremål, som den skall föreställa, har på *II. K. 3* motsvarande figur helt förlorat denna likhet eller till oigenkännlighet förvanskats. Exemplen härpå framträda i nedanstående sammanställning och påpekas i mina anmärkningar till denna. Det förefaller, som om membranmålningen på *II. K. 3* kopierats efter annan teckning (original eller kopia) utan kännedom om figurernas betydelse, varvid mindre tydliga eller svårbegripliga figurer ytterligare förvanskats eller korrumpierats.

Överensstämmelsen mellan *Scheffer G* och *II. K. 3* är emellertid så stor, att de båda versionerna *utan tvivel hänföra sig till samma original* — vare sig nu detta original varit en verklig lapptrumma eller, vilket är sannolikt (se nedan), ett kompendium av de lapptrumsfigurer, som voro kända i Torne lappmark och bekanta för trummans tecknare.

Att i varje fall *II. K. 3* icke är original i egentlig mening eller en äkta lapptrumma framgick redan vid första påseendet. Målningen är sålunda icke utförd med den för alla äkta lapptrummor kännetecknande albarksfärgen, vilken tränger in i trumskinnets utan att lämna någon yttre beläggning och därför icke kan avlägsnas med mindre än att skinnets nötes. Här bestod färgen (rödbrun liksom albarksfärgen) av ett finkornigt stoff, som bildade en jämförelsevis tjock beläggning, vilken lätt kunde bort-

⁶ Edgar Reuterskiöld, Bevarade lapptrummor, i Religionshistoriska studier tillägnade Edvard Lehmann den 19 augusti 1927, Lund 1927, s. 14. — K. B. Wiklund, Olof Rudbeck d. ä. och lapptrummorna, i Rudbecksstudier. Festschrift vid Uppsala Universitets minnesfest 1930, Uppsala 1930, s. 94.

skrapas och alltså var helt otjänlig vid trummandet, då ju både hammare och visare nötte membranen och mycket snart skulle utplåna denna färg. Vidare voro *figurerna försedda med nummer, vilka anbragts på skinnnet med samma färg och tydiligen samtidigt med teckningen av figurerna* — något som vore otänkbart beträffande en äkta, av lapparna själva använd trumma. En med till synes samma färg och på liknande sätt målad trumma finns i Nordiska Museet (inv.-n:r 6462; Luletyp), även denna tydligen en imitation.⁷

II. K. 3 företer ej heller några spår efter användning. Den ömtåliga färgbeläggningen är helt bevarad, på membranen kan icke upptäckas vare sig hammarnötning eller någon beläggning av sot eller andra ämnen (frånsett damm), som vanligen bruka vidlåda äkta exemplar, och kanterna efter täljsnittet på och kring handtaget äro icke märkbart nötta efter handskandet med trumman. Stommen, en äggformigt oval skålbotten av Torne- eller Luletyp, verkar i övrigt äkta, likaså membranfästningen; tillverkaren synes ha haft en typisk trumma till modell. Av allt att döma är *II. K. 3* blott en kopia eller imitation.

För att få förhållandet mellan *Scheffer G, II. K. 3* och *Utterius'* tolkning utrett blev det givetvis en av mina första uppgifter att efterspana eventuellt bevarade brev eller andra handlingar från förbindelserna mellan Schefferus, Norrman, Altnack och Utterius. Att Utterius' tolkning fanns bevarad i handskrift var redan bekant; under signum *N. 299:25* ingår den i Nordiska manuskriptsamlingen i Uppsala Universitets Bibliotek. Denna handskrift har även antagits vara själva originalet. Vid närmare granskning visade det sig nu emellertid, att detta papper endast utgjorde en avskrift med följande datering: »Skrifwit i Torneer den 16 Juni Anno 1673 å Nya [= ånyo]». Manuskriptet företer även talrika skrivfel, vilka, efter vad professor K. B. Wiklund konstaterat, delvis rättats av en andra hand. Men även såsom kopia har denna handskrift dock utgått från Utterius, och då den har samma datum som tolkningen till *Scheffer G* (båda versionerna), är det med största sannolikhet just detta papper, som via Norrman kommit till Schefferus. Detta skedde även först året efter handskriftens datering i Torneå.

I Schefferus' bevarade brevsamling i Uppsala Universitets Bibliotek har jag även lyckats finna det brev från Norrman, sign. *G. 260c:40*, vari denne meddelar Utterius' tolkning. Brevet är daterat den 15 maj 1674, skrivet på latin och undertecknat Laurentius Norrmannus. Tolkningen

⁷ Genom analys av färgen på denna trumma har konstaterats, att färgämnet helt eller till övervägande del består av blymönja och bindemedlet av någon förtrvälbar intorkad olja såsom linolja.

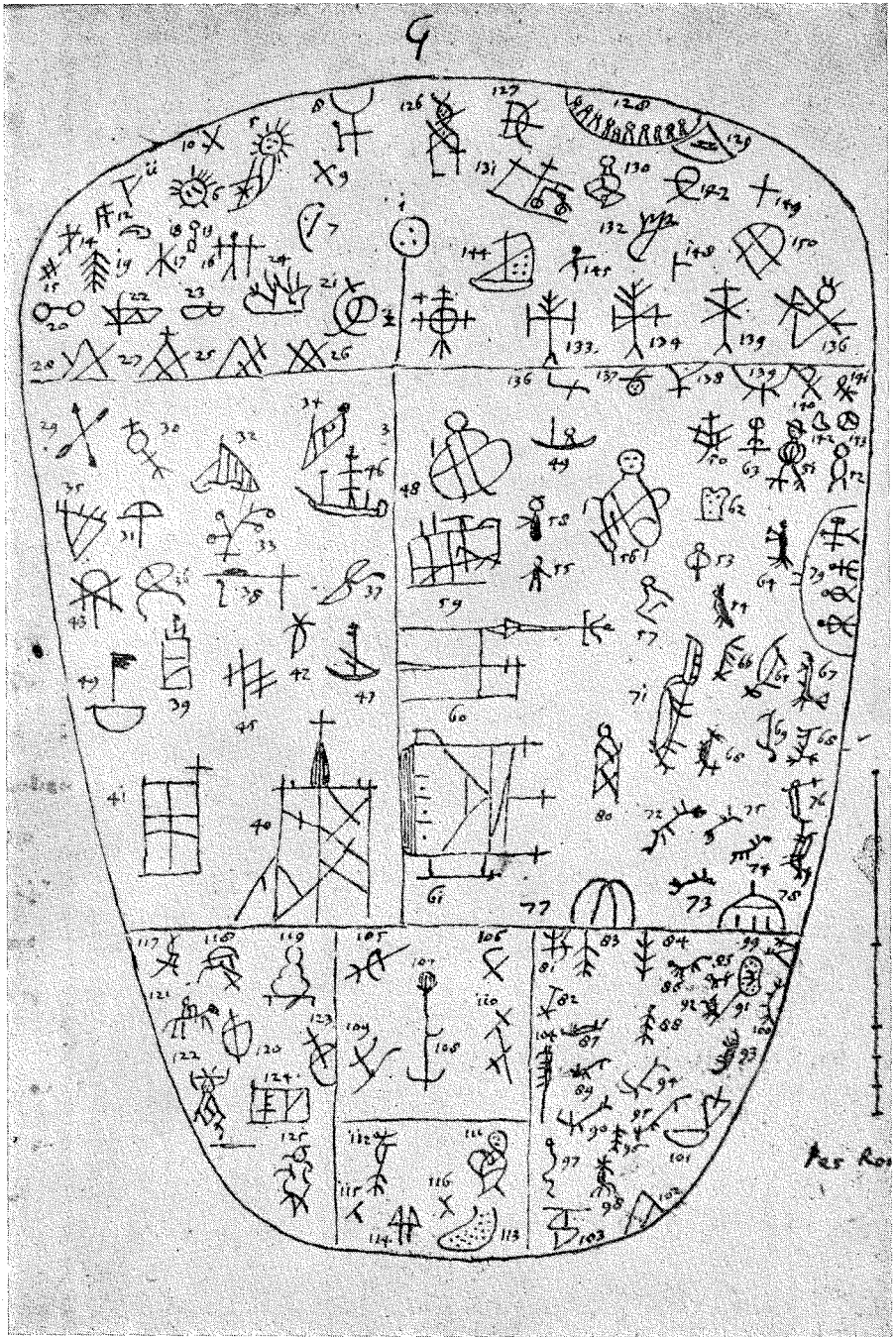

Fig. 1. Lapptrumman G, handteckning på interfolierat blad i Schefferus' eget exemplar av »Laponnia», sign. F. e. 7 i Kungl. Biblioteket, Stockholm.

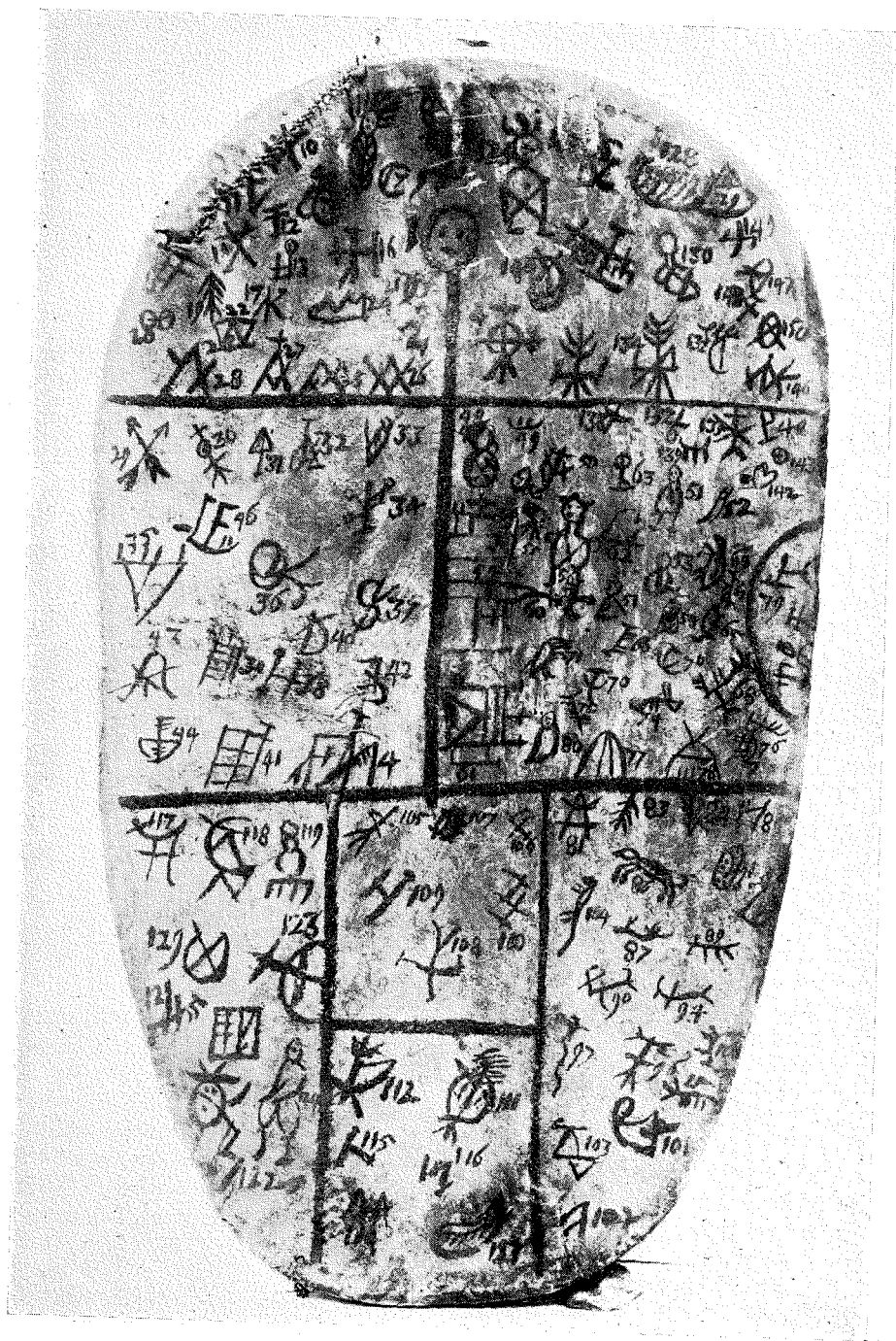

Fig. 2. Membranmålningen på lapptromman med inv.-n:r II. K. 3 i Museum für Völkerkunde i Berlin.

är införd i själva brevet och översatt till latin. Att det är just *N. 299:25*, som Norrman översatt, bevisas till fullo av bl. a. en detalj, som nedan påpekas i anm. till fig. 4.

Schefferus har emellertid ej nöjt sig med att blott skriva av Norrman utan ofta givit tolkningen, om ock i sak samma, en helt annan ordalydelse. I några fall (se sammanställningen nedan) ansluter sig även Schefferus närmare till Utterius, vilket tyder på att han ej blott haft tillgång till Norrmans latinska översättning utan även förskaffat sig Utterius' svenska original.

Något brev mellan Utterius och Norrman eller mellan den förre och Schefferus har jag däremot ej lyckats finna. Ej heller har jag hitintills funnit några uppgifter rörande Altnack, som angiva, vart hans trumma tagit vägen. Altnack är emellertid upptagen i Stockholms borgarlängd redan 1658⁸, och han figureerar som handelsman i uppudsprotokollen 1670 och 1672. Namnet stavas på åtskilliga sätt: Lorens, Lorents, Lorentz och Lårentz; Altnach, Altnack, Altenack och Alteneck. I bouppteckningen vid hans andra hustrus död 1688 skrives namnet Alten Eck⁹, och av förteckningen över varorna »I Boden» framgår, att han var innehavare av en diversehandel. Bland varorna äro en del smärre lapska föremål upptagna, såsom lappvantar, lappmuddar och lappskor,¹⁰ men lapptrumman återfinnes icke i bouppteckningen, varför denna synes ha bytt ägare dessförinnan. Altnack dog 1697 i Stockholm, och i den vid hans jordfästning hållna likpredikan, vilken bevarats i tryck¹¹, uppgives, att han var av tysk börd och först vid mogna år kom till Sverige, där han tillhörde tyska kyrkan i Stockholm.^{12a}

⁸ Borgarlängd 1658, fol. 824. Stockholms Stadsarkiv.

⁹ 1688 Åhrs Inventarij Book, fol. 698 ff. Stockholms Stadsarkiv.

¹⁰ Ibidem, fol. 713.

¹¹ M. Aegidius Strauch, *Das Ruh- und Ehr-würdige Alter (bey ansehnlicher und Volkreicher Begräbnüss Des weiland Wol-Ehrenvesten) Gross-Achtbaren und Wolfürnehmen Herrn Lorentz Alteneck . . . Leich-Predigt*, Stockholm 1698.

^{12a} Av intresse rörande *Scheffer G* är en skrivelse från Arendt Grape till Abraham Jacob Reenstierna, daterad i Kengis den 28 juni 1673 (Bergverkshandlingar: Vesterbotens bergslag. Kongl. bref samt enskilda d:o ang. bergverk i Lappmarken. N:o 42. Riksarkivet). I denna meddelas, att ett fartyg på resa norrifrån medför fem lapptrummor till Stockholm och att Schefferus »hafwer begjärat een afrijtning eller Conterfai der af». Ännu ett vittnesbörd om det samtida intresset för tornelapparnas trummor lämnar kyrkoherden i Piteå Olaus Graan i sin den 8 maj 1672 till Rikskansleren adresserade tillägnan av den bekanta skriften »Relation, Eller En Fulkömblig Beskrifning om Lapparnas Vrsprung, så wähl som om heela dheras Lefwernes Förhållande» (utg. av K. B. Wiklund, i *Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folkliv*, XVII:2, Uppsala 1899). Författaren gör här bl. a. följande tillägg: »till *Cap. 16*. hörer och dätta att på lapptrumborne i Kimi och Torneå lappmarcker, fast annorledes *Figurerna* täcknade ähro, än i Pitheå och Luleå lappmarcker Skeer, som närwarandes Torneå trumba utwij-

Vid en jämförelse mellan de olika versionerna av Utterius' tolkning framgår det, att flera av de svårfattliga och delvis påtagligen felaktiga tolkningar, som förekomma framför allt i den sista och hittills enda publicerade versionen, *S. fr.*, till stor del bero på skrivfel eller missuppfattning under den långa kedjan av avskrifter och översättningar ända ifrån Utterius' verkliga original. Belysande exempel äro tolkningarna till fig. 27, 28, 99 och 123 (se anm.).

Före sammanställningen av *Scheffer G, II. K. 3* och samtliga tolkningar bör göras en kort utredning av den gemensamma figurkomplexen och dennas indelning. Membranmålningen är medels ett i stort sett symmetriskt system av horisontala och vertikala linjer indelad i sju fält eller sektioner, här betecknade sekt. I—VII, varjämte ett av dessa fält, det översta eller sekt. I, till hälften är delat i två avdelningar, sekt. I:a och I:b (se bild 1 och 2).

Sektionerna äro följande:

- I:a. Översta fältets vänstra del.
- I:b. Översta fältets högra del.
- II. Vänstra mittfältet.
- III. Högra mittfältet.
- IV. Nedersta fältets vänstra del.
- V. Nedersta fältets övre mellandel.
- VI. Nedersta fältets högra del.
- VII. Nedersta fältets nedre mellandel.

Trots de många sektionerna torde en membranmålning med denna indelning få betraktas som en variant av Tornetypen, vilken kännetecknas av tre över varandra liggande fält.^{12b} Även här finner man nämligen samma

ser, huilken min Ringheet nu d: 16. *Martij* sidstleden af een Prästemans handh anam-madhe, huilken kom äfwen ifrån Torneå lappmarcken, Men kunde doch ingen *pertinent* kundskap där om giöra, ey heller war någon klook lapp för handen. Ty ähr een Afritningh vpp skickatt till kopparbruket i Torneå, att winna af dhe lappar som mallmen föra, huilka ähro något *Civiliteradhe* at the låtha öfwertahla sigh, till att gifwa vnderättelsser om desse deras hemligheeter» (s. 11 i Wiklunds edition). Dessa uppgifter ha givit mig ett par spår, som jag ännu inte hunnit följa till slut.

^{12b} Wiklund, a. a., s. 94. — I detta arbete har författaren, redan innan materialet i dess helhet var utrett, med avseende på trummornas membranmålning upprättat en preliminär typologi, som synes komma att bli bestående, även om senare undersökningar och ett par nya fynd motivera fastställandet av ytterligare någon typ samt närmare bestämda varianter inom vissa huvudtyper. Arbetet utgör det hittills viktigaste bidraget till lapp-trummornas typologi. Av grundläggande betydelse är därjämte G. Hallströms tidigare, på trummornas stomme baseerade indelning i två huvudtyper, betecknade med arbetstermerna »sälltyp» och »skåltyp» (Lapptrumman. Bidrag till typutredning, i Fataburen 1910, s. 84.).

tre huvudfält, men samtliga äro indelade i smärre fält. Sålunda äro det översta (om ock blott till hälften) och det mellersta tudelade av ett vertikalt streck och det nedersta medels två vertikala och ett horisontalt streck delat i fyra skilda sektioner. Tudelningen av mittfältet återfinnes även på andra tornetrummor, nämligen den i Riksmuseets etnografiska avdelning deponerade Lundatrumman¹³, ett exemplar i München¹⁴ och trumman *L* hos Rudbeck.¹⁵ En uppdelning av det nedersta fältet förekommer däremot blott på en enda annan trumma av Tornetyp, inv.-n:r 360:4 i Statens Historiska Museum, och där endast som en tudelning, utan att i samband därmed mittfältet delats. En enkel, vertikal tudelning av det nedre fältet förekommer även ofta på de i två fält, ett övre och ett nedre, indelade membranmålningarna av Lule- och Ranentyp; i ett, endast i litteraturen känt fall, trumman *D* hos Schefferus och Rudbeck¹⁶, är detta nedre fält indelat i tre sektioner medels två snett vertikala streck. Men i övrigt äro de avdelade membranmålningarna karakteriserade av en horisontal indelning i två (Lule- och Ranentyp), tre (Torne- och Kemityp) eller fem (Finnmarkstyp) fält, i allmänhet motsvarande högre och lägre regioner i lapparnas föreställningsvärld.

Ännu ett undantag från denna regel är dock känt från den äldre litteraturen, nämligen »Negris trumma»¹⁷, vilken indelats i ett exakt lika stort antal sektioner som *Scheffer G* och *II. K. 3*. Dess indelning är emellertid av en helt annan typ; fyra huvudlinjer utgå nämligen från en rombisk mittfigur liksom strålarna från det rombiska soltecknet på Åseletrummorna. Denna trumma torde därför, som även Wiklund gjort¹⁸, få hänföras till Åseletypen, vilken kännetecknas av en odelad membranmålning med soltecknet i mitten; till konstruktionen är den även liksom Åseletrummorna en ramtrumma (»sälltyp»), under det att Tornetrummorna äro skältrummor. På »Negris trumma» ha blott solfigurens strålar dragits ut ända till periferien och sålunda, jämte en likaledes förlängd »väg» (en för Åseletypen karakteristisk detalj), bildat de olika sektionerna — allt, enligt Wiklunds sannolika antagande, beroende på missuppfattning av den tecknare, som ritat av originalet, vilket troligen, liksom de flesta nu bevarade lapptrumors membranmålning, ej varit tillräckligt tydligt. Denna teckning verkar även i sin helhet restaurering.

¹³ Nic. Henr. Sjöborg, Tympanum schamanico-lapponicum in Museo Historico Lundensi, Lund 1808. — Ibidem, Samlingar för Nordens Fornälskare, 2, Sthlm 1824, fig. 182.

¹⁴ Museum für Völkerkunde, inv.-n:r 5783. — Ill.: Reuterskiöld, a. a., s. 21.

¹⁵ Olavus Rudbeckius, Atlantica, II, Upsalae 1689, s. 280. — Wiklund, a. a., s. 113.

¹⁶ Schefferus, a. a., s. 127; Rudbeck, a. a., s. 276. — Wiklund, a. a., s. 104.

¹⁷ Francesco Negri, Viaggio settentrionale, Forlì 1701, s. 43.

¹⁸ A. a., s. 92.

Om ock tillhörande Tornetyper är sålunda membranmålningen hos *Scheffer G* och *II. K. 3* till sin indelning helt unik. Detsamma gäller figurernas stora antal och delvis även figurernas motiv. Antalet numrerade figurer är hos *Scheffer G*, i full överensstämmelse med antalet tolkningar hos *Utterius*, 150. Därtill omfattar fig. 79 fyra (med inramningen fem) figurer utan särskild numrering. Samma höga nummertal har även *II. K. 3*, trots att det faktiska antalet figurer (med gruppen fig. 79 även här räknad som en figur) blott är 137; de saknade figurerna äro helt enkelt uteglömda eller av utrymmesskäl (se nedan) uteslutna. Det största antalet på en bevarad, äkta trumma är 90 (inv.-n:r Eu 406 i Museum für Völkerkunde i Leipzig; en mellanform till Åsele- och Rantetyperna). Och medeltalet för de kända Tornetrummorna är blott 34.

Med anledning av det stora figurantalet har man antagit, att denna trumma varit synnerligen stor till formatet, jämförlig med Kemitrummorna, vilka enligt Tornæus¹⁹ kunde ha särdeles skrymmande dimensioner; den största bevarade Kemitrumman, inv.-n:r 360:1 i Statens Historiska Museum, mäter även 86,5 cm i längd och 53 cm i bredd. *II. K. 3* visade sig emellertid blott vara av helt ordinär storlek: längd 50 och bredd 30,5 cm. Trots att figurerna tecknats jämförelsevis små, har därför trängseln blivit synnerligen stor — ja, delvis alltför stor för trummans praktiska bruk. Originalet till *Scheffer G* synes däremot ha motsvarat antagandet rörande storleken. Enligt teckningens skala, uttryckt i »Pes Roma» (romersk fot), skall nämligen trumman ha varit c:a 100 cm lång och 72 cm bredd. Är detta riktigt, bevisar det ju även ytterligare, att *Scheffer G* och *II. K. 3* icke äro identiska.

De tre första figurerna ingå som delar i det system av linjer, varmed membranmålningen indelas: fig. 1, »Torne Träsk», och fig. 2, »Torneo Åå», som gräns mellan sekt. I:a och I:b och fig. 3, »Torneo Elff», som gränslinje mellan sekt. II och III. Dessa linjer, i viss mening de primära och centrala i linjesystemet, beteckna alltså de viktigaste vattendragen i Torne lappmark, och från fig. 1 utgå de närmaste linjerna såsom Torne »Åå» och »Elff» från källsjön Torne träsk. Man kan därför fråga sig, om detta system av linjer även i sin helhet tänkts motsvara ett flodsystem och membranmålningen i enlighet därmed i viss mån uppfattats som en schematiserad geografisk karta, med floderna (linjerna) skiljande olika provinser eller distrikt. Denna tanke styrkes även av förefintlig-

¹⁹ Johannis Tornæi Berättelse om Lapmarckerna och Deras Tillstånd [förf. omkr. 1672], utg. av K. B. Wiklund, i Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv, XVII:3, Uppsala 1900, s. 32: »Åhr 1671 blefwe uti Kemi Mark många Trullkarlar yppade — —. Desse gåfwo ifrån sig sina Trummor, så stoora och wijda, at dhe där ifrån inte föras kunde, utan måste där opbrännas.»

heten av en väderstrecksvisare, den närmast följande fig. 4. Att lapptrummornas membranmålningar till någon del kunnat ha karaktär av en geografisk karta framträder även här och där i gamla tolkningar och framgår stundom av vissa figurers gruppering. Det bästa exemplet beträffande Tornetrumman lämnas av Tornæus, som betecknar det nedersta fältet som »Norlandh, ia och flere dehlar af Sverige», det översta som »Noriget» och mittfältet som »sielfwa Lapmarken».²⁰ Vägar, byar och fiskevatten m. m. äro också stundom utlagda ungefär som på en kartskiss. På trummorna i Dresden²¹ och Hamburg²² äro fiskevatten eller sjöar förenade med slingrande linjer, som inte gärna kunna beteckna något annat än vattendragen mellan sjöarna.

Det geografiska inslaget i själva indelningssystemet hos *Scheffer G* och *II. K. 3* motsvaras emellertid icke av vare sig övriga figurers betydelse (enligt Utterius' tolkning) eller deras fördelning på sektionerna. Figurerna beteckna företeelser av de mest skilda slag, vilka dels i vissa kategorier och dels utan någon inre ordning äro spridda över sektionerna, vilkas gränslinjer blott stundom skilja kategorierna åt. Detta framgår av följande översikt:

Sekt. I: a:

- 5. Gud.
- 6—8. Kosmiskt: sol, måne och åska (åskgud).
- 9—16. Kristet: änglar och helgon m. m.
- 17—19. Meteorologiskt: regn, solsken och vind.
- 20—21. Lycka och olycka.
- 22—24. Jorden, vattnet och elden.
- 25—28. Kult: seitar (offerplatser).

Sekt. I: b.

- 4. Väderstrecksvisare.
- 126—132. Rättsväsen: rättstjänare, ting, »tolvmän» m. m.
- 133—135(134). Helg- och märkesdgaar (kristna).
- 144. Kult: offer.
- 145. »Sandt sejare».
- 146. Skadegörare.

²⁰ Tornæus, a. a., s. 29. Denna tolkning förefaller dock tämligen ytlig och osannolik; det torde vara föreställningen om högre och lägre regioner, som även här föresvävat tecknaren vid indelningen av membranmålningen.

²¹ Museen für Tier- und Völkerkunde, inv.-n:r 8537 (Luletyp). — Ill.: Gustav Klemm, Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit, III, Leipzig 1844, s. 95.

²² Museum für Völkerkunde, inv.-n:r D. 1 (variant av Ranentypen). — Ill.: Reuterskiöld, a. a., s. 23.

- 147—148. Hälsa och sjukdom.
149. Magi: trollskott (till döds).
150. Kult: offer gagnlöst.

Sekt. II:

- 29—41. Geografiskt: länder och städer.
42. Bondby.
43—44. Krig och fred.
45. Kristet: kyrkfolk (?).
46—47. Farkoster.

Sekt. III:

- 48—50. Kult: »Lapparnas Affgudh», »Fanders baat», heligt träd.
51—55. Civila medborgare: borgare, bönder och lappar.
55—58. Ämbetsmän: lappfogde och rättstjänare.
59—61. Kristet: kyrkor.
62—63. Kult: seitar.
64—70. Djurliv: däggdjur, vilda och tama.
71. Häst med släde.
72—75. Djurliv: fåglar.
76. Lapp med ren och akja.
77. Kult: offerberg.
78. Kåtan.
79. Magi: trollfolk.
80. Kristet: präst.

Sekt. IV:

- 117—122. Häxväsen: Blåkullas »fürstar», häxritt m. m.
123. »Troetleen» (?).
124—125. Galge och »böwel».

Sekt. V:

- 105—106. Mytologiskt: Lucifer och »Asma Deo».
107—110. Magi: »Tyrä» och trollskott; divination.

Sekt. VI:

81. En man.
82—90. Djur- och växtvärld.
91. Fiskevatten.
92—98. Djurliv: vilda och tama däggdjur, orm och groda.

- 99—102. Mytologiskt.
 103. Döden.
 104. Djurliv: utter.

Sekt. VII:

- 111—116. Mytologiskt: djävulen och hans tjänsteandar, »helfwetis kiетtil», skräckskepnader m. m.

Som synes, överensstämmer icke nummerföljden med ordningen för sektionerna. Den börjar visserligen upptill, i sekt. I, men löper sedan oregelbundet över membranen för att slutligen återvända till samma övre fält, varunder den beskriver följande bana: sekt. I:a — II — III — VI — V — VII — IV — I:b — III — I:b. Figurerna synes vara tagna i den ordning de associativt kommit för tecknaren, varvid vissa logiska serier blandats med mer fristående, sporadiska ting. I varje fall företer icke denna membranmålning det organiska sammanhang, som karakteriserar figurkomplexen på andra lapptrummor, utan verkar helt enkelt en förteckning. Detta bekräftas även av slutorden till Utterius' tolkning, där det hela betecknas som ett »Lapparnas Tillitellse Register oppa dhen affmahlningh som på Trumborna affmählade findes». Reuterskiöld betraktar trumman som »en sorts mönstertrumma»²³, men med hänsyn till bl. a. den registerartade uppställningen av figurerna torde det vara riktigare att stanna vid Utterius' egen, ursprungliga beteckning. Trummans membranmålning torde sålunda få anses utgöra ett register, vilket icke hänförsigt till enbart någon viss trumma (man observere Utterius' plural »Trumborna») utan synes omfatta alla de av tecknaren kända figurerna.²⁴ Detta register företer icke någon större ursprunglighet; det innehåller jämförelsevis litet äkta lapskt och ej heller

²³ A. a., s. 15.

²⁴ Sedan föreliggande lilla utredning var färdigställd för tryckning, har professor Sigurd Agrells Lapptrummor och runmagi utkommit (Lund 1934), i vilket högeligen intressanta arbete författaren även i korthet berör *Scheffer G* och därvid också betraktar denna trumma som »ett samlingsställe för allehanda bland lappar kända och brukade tecken» (s. 154). — Beträffande författarens hypotes om lapptrumsfigurernas ursprung i runorna nödgas jag dock, sedan jag nu haft tillfälle att kalkera och i detalj undersöka nästan alla de bevarade äkta lapptrummor, draga mina tvivelsmål — med all respekt för författarens mäktiga lärdom och bestickande bevisföring. Lapptrums materialet är så stort och heterogent, att det näppeligen är möjligt att åstadkomma en tillfredsställande tolkning eller en bestående teori på endast en mindre del. Därtill fordras först och främst, att hela det bevarade autentiska materialet blir lagt till rätta för forskningen — en uppgift, som jag hoppas få fullfölja.

mycket fornnordiskt men desto mer katolskt kristet. Med hänsyn till de många främmande länderna, de kristna helgonen, helg- och märkesdagarna, Blåkulla-komplexen m. m. kan ej heller gärna uppställningen av detta register antagas härröra från en vanlig »gemen» lapp utan från någon som »bokeliga konstler öfwat», som det heter i en gammal handskrift rörande en annan egendomlig lapptrumsversion, förenad med ett »Calendarium perpetuum».²⁵

Men just som ett register eller ett kompendium över den tidens med kristna och andra främmande element uppblandade lapska föreställningsvärld är denna lapptrummas membranmålning med tillhörande kompletta tolkning av mycket stort värde. Den utgör i viss mening en nyckel till figurkomplexerna på lapptrumorna i Torne lappmark vid tiden för deras utrotande. Här nedan följer en sammanställning, figur för figur och i nummerordning, av *Scheffer G* och *II. K. 3* jämte samtliga versioner av Utterius' tolkning. Med mina därpå följande anmärkningar har jag endast avsett att fästa uppmärksamheten på en del felaktigheter samt vid viktigare detaljer, delvis till stöd för den här ovan givna framställningen. En sammanställning med övriga lapptrummor och ett ingående bedömande av tolkningarna hoppas jag få återkomma till framdeles, sedan samtliga äkta lapptrumors figurkomplexer blivit i möjligaste mån utredda.

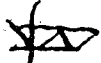

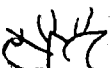

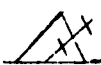

Den första figurraden, sign. *S. lat.*, återger figurerna på Schefferus' handteckning i hans eget exemplar av Lapponia, den andra raden, sign. *S. fr.*, härrör från kopparsticket i Schefferus' franska edition, och den tredje raden, sign. *II. K. 3*, utgöres av mina kalkeringar av figurerna på trumman med samma signum i Museum für Völkerkunde i Berlin. Signa för tolkningarna äro: *U.* för Utterius, *N.* för Norrman och *S. lat.* resp. *S. fr.* för Schefferus' båda versioner.

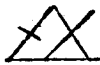

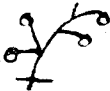
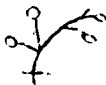

Figurerna ha placerats i samma läge som på originalen, med undantag av n:ris 59—61 och 128, vilka här av utrymmesskäl placerats vertikalt, under det att de på originalen ha horisontalt läge. Skalan för de båda första raderna är $\frac{1}{1}$, med undantag av n:ris 40 och 59—61, $\frac{2}{3}$; figurerna i den tredje raden ha återgivits i ungefär samma storlek, vilket innebär en förminskning till omkr. skalan $\frac{1}{3}$ av mina, i originalstorlek utförda kalkeringar.

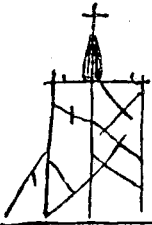
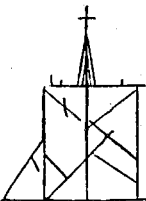

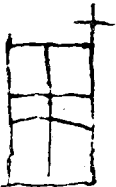

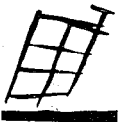

²⁵ Sign. *M. 37:4* i Kungl. Biblioteket; anonym författare (Johannes Wegelius; skolmästare i Torneå 1726—57; död 1764 som kyrkoherde och prost i Uleåborg).

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
1	I: a—b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Torneo Träsk. Palus Tornensis. = <i>N.</i> Paul de Torna.
2	I: a—b	Linjen mellan sekt. I: a och I: b (se bild. 1 och 2).			<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Torneo Åå. Amnis Tornæ. amnīs Tornensis. le riviere de Torna.
3	II—III	Linjen mellan sekt. II och III (se bild. 1 och 2).			<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Torneo Elff. Flumen Tornanum, latius et tranquillius. torrens Tornensis. le torrent de Torna.
4	I: b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	wäder wisare Nordan ähr det streeck medh 2 kors öster med 1 kors. Index ventorum, a Septemtrioni- bus habens lineolas V, cruces II. ab oriente, crucem unicam. Index ventorum, monstrans sep- tentrionem linea, duplici notata cruce. le Juge des vents, qui montre le Nort, par une ligne marquée de deux croix.
5	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Gudh. Deus. = <i>N.</i> Dieu.
6	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Soolen. Sol. = <i>N.</i> le Soleil.
7	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Maanen. Luna. = <i>N.</i> la Lune.

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
8	I:a				U.: Dunder eller Turn. N.: Tonitru[s], cum fulmine. S. lat.: Tonitrus siue Ture. S. fr.: le Tonnerre ou Ture.
9	I:a				U.: Guds Engel. N.: Angelus Dei. S. lat.: = N. S. fr.: l'Ange de Dieu.
10	I:a				U.: Engelen Gabriel. N.: Angelus Gabriel. S. lat.: = N. S. fr.: l'Ange Gabriel.
11	I:a				U.: Sanct Johannes. N.: D. Johannes. S. lat.: S. Johannes. S. fr.: saint Jean.
12	I:a				U.: Sanct Petrus. N.: D. Petrus. S. lat.: S. Petrus. S. fr.: saint Pierre.
13	I:a				U.: Sanct Matthias. N.: D. Matthias. S. lat.: S. Matthias. S. fr.: saint Matthias.
14	I:a				U.: Sanct Martinus. N.: D. Martinus. S. lat.: S. Martinus. S. fr.: saint Martin.
15	I:a				U.: Sc Lucas. N.: D. Lucas. S. lat.: S. Lucas. S. fr.: saint Luc.
16	I:a				U.: Guds profos. N.: Lictor Dei, qui reos in vincla ducit. S. lat.: lictor Dei. S. fr.: le Sergent de Dieu.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>H. K. 3</i>	TOLKNINGAR.	
17	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Rägen. Pluvia. pluvia. le pluye.
18	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Solsken. Fulgor Solis. fulgor solis. la lumiere du Soleil.
19	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	bläst eller Väder. Tempestas. ventus. le vent.
20	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lycka. Fortuna Secunda. fortuna secunda. la bonne fortune.
21	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Olycka. Fortuna adversa. fortuna aduersa. la mauvaise fortune.
22	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Jorden. Terra. terra. la terre.
23	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Vaten. Aqua. aqua. l'eau.
24	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Elden. ignis. jgnis. le feu.
25	I:a				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	offer bärgh gubber. faciendum Numini Montano. vetulus montis sacrificio dicati. le vieux de la montagne destinée pour la sacrifice.

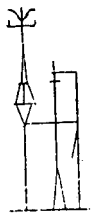

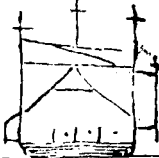
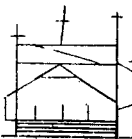

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>	TOLKNINGAR.	
26	I:a				<i>U.:</i>	Offerbärgh kerinnger.
					<i>N.:</i>	faciundum Vetulæ montanæ.
					<i>S. lat.:</i>	vetula montis sacrificio dicati.
					<i>S. fr.:</i>	la vieille de la montagne destinée pour la sacrifice.
27	I:a				<i>U.:</i>	offerbärg stednbärgh.
					<i>N.:</i>	faciundum Monti Stadeberg.
					<i>S. lat.:</i>	Stadeberg mons dicatus sacrificio.
					<i>S. fr.:</i>	la montagne <i>Stadeberg</i> destinée pour la sacrifice.
28	I:a				<i>U.:</i>	offerbärg furo.
					<i>N.:</i>	faciundum Monti Firro.
					<i>S. lat.:</i>	Firro mons dicatus sacrificio.
					<i>S. fr.:</i>	le mont <i>Tirro</i> destiné pour le sacrifice.
29	II				<i>U.:</i>	Suärgje.
					<i>N.:</i>	Svedia.
					<i>S. lat.:</i>	Suecia.
					<i>S. fr.:</i>	la Suede.
30	II				<i>U.:</i>	Russland.
					<i>N.:</i>	Moschovia.
					<i>S. lat.:</i>	Russia.
					<i>S. fr.:</i>	la Russie.
31	II				<i>U.:</i>	Holland.
					<i>N.:</i>	Belgium.
					<i>S. lat.:</i>	Hollandia.
					<i>S. fr.:</i>	la Hollande.
32	II				<i>U.:</i>	Engelland.
					<i>N.:</i>	Britannia.
					<i>S. lat.:</i>	Anglia.
					<i>S. fr.:</i>	l'Angleterre.
33	II				<i>U.:</i>	Spanien.
					<i>N.:</i>	Hispania.
					<i>S. lat.:</i>	= <i>N.</i>
					<i>S. fr.:</i>	l'Espagne.
34	II				<i>U.:</i>	Franckryck.
					<i>N.:</i>	Galliæ.
					<i>S. lat.:</i>	Gallia.
					<i>S. fr.:</i>	la France.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
35	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Påland. Polonia. = <i>N.</i> Cologne.
36	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Turcken. imperium Osmannicum. Turcia. la Turquie.
37	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lappland. Lapponia. = <i>N.</i> la Laponie.
38	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Finnland. Finnonia. = <i>N.</i> la Finlande.
39	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Finska städer. civitates Finnonicæ. vrbes Finnoniæ. les villes de la Finlande.
40	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Suänska städer. civitates Svedicæ. Vrbes Sueciæ. les villes de Suede.
41	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Tyska städer. civitates Teutonicæ. vrbes Germaniæ. les villes d'Allemagne.
42	II				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	bonde by. vicus paganus. pagi agriculturalum. les villages des Laboueurs.

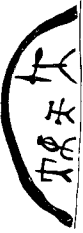

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
43	II				U.: krich. N.: Bellum. S. lat.: bellum. S. fr.: la guerre.
44	II				U.: Freedh. N.: Pax. S. lat.: pax. S. fr.: la paix.
45	II				U.: kierckfolck. N.: Exercitus. S. lat.: homines adeunt ad templum. S. fr.: les hommes qui vont à l'Eglise.
46	II				U.: Skep. N.: Classis. S. lat.: naus grandior. S. fr.: un grand navire.
47	II				U.: Baat. N.: Cimba. S. lat.: scapha. S. fr.: une Chaloupe.
48	III				U.: Lapparnas Affgudh. N.: Lapponicum idolum. S. lat.: idolum Lapponicum. S. fr.: l'Idole des Lapons.
49	III				U.: Fanders baat. N.: Navicula Dæmonis. S. lat.: cymba diaboli. S. fr.: la barque du Diable.
50	III				U.: Lapparnas Tillitellse Trädh. N.: Arbor religiose Lappis culta. S. lat.: arbor sacra Lapponum. S. fr.: l'arbre sacré des Lapons.
51	III				U.: Börgare. N.: Civis. S. lat.: ciuis vir. S. fr.: l'homme bourgeois.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
52	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	bölgare hustro. Civis fœmina. civis mulier. la femme bourgeoise.
53	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Bonde. Colonus. Rusticus. le Paysan.
54	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	bonde hustro. Coloni uxor. vxor Rustici. la femme du Paysan.
55	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lappen eller lapp konen. Lappus, Lappa. Lappo, vel ipsius vxor. le Lapon ou sa femme.
56	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lapp Fugden. Legatus Prætoris Lapponici. prætor Lapponum. le Gouverneur des Lapons.
57	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Fugde hofman. Prætor Lapponum. prætoris eques. le Cevalier du Gouverneur.
58	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Profosen. Lictor. lictor. l'Archer.
59	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lapp kyrekja. Ædes Sacra Lapponum. templum Lapponicum. l'Eglise des Lapons.

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
60	III				<p>U.: Torneo Stads kyrckia. N.: Fanum Tornense. S. lat.: templum vrbis Tornensis. S. fr.: l'Eglise de la ville de Torna.</p>
61	III				<p>U.: Torneo Sokn kyrckja. N.: Templum rusticorum Tornæ. S. lat.: templum rusticorum Tornensium. S. fr.: l'Eglise des Paysans de la Marck de Torna.</p>
62	III				<p>U.: Lappens tillitelse Steen. N.: Saxum Lappis adoratum. S. lat.: lapis sacer Lapponum. S. fr.: la pierre sacrée des Lapons.</p>
63	III				<p>U.: Lappens tillitelse Stubbe. N.: Stipes divinus Lapponibus. S. lat.: truncus arboris sacer Lapponum. S. fr.: le tronc d'arbre sacré des Lapons.</p>
64	III				<p>U.: Björn. N.: Ursus. S. lat.: vrsus. S. fr.: un Ours.</p>
65	III				<p>U.: koo. N.: Vacca. S. lat.: vacca. S. fr.: une Vache.</p>
66	III				<p>U.: Oxe. N.: Bos. S. lat.: taurus. S. fr.: un Taureau.</p>
67	III				<p>U.: Wargh. N.: Lupus. S. lat.: lupus. S. fr.: un Loup.</p>

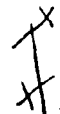

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>Il. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
68	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Reen. <i>Reen</i> , quem Rangiferum dixêre. rangifer. un Renne.
69	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Faar. Ovis. ouis. un Moutó.
70	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Suin. Sus. sus. un Pourceau.
71	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Hästa meðh Släda. <i>Equus cum trahâ.</i> <i>equus cum traha.</i> un Cheval avec le traîneau.
72	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Trana. Grus. grus. une Gruë.
73	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Suanan. Cignus. cignus. un Cigne.
74	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Gaas. Anser. anser. un Oye.
75	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Tieder. <i>Tjäder</i> , <i>Urogallus major.</i> <i>tetraon major.</i> le grand Coq sauvage.

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
76	III				<p>U.: Lappen sitter och kööra till. N.: Lappo quicquam advehens. S. lat.: Lappo iter faciens traha. S. fr.: un Lapon faisant voyage sur son traîneau.</p>
77	III				<p>U.: Offerbärgh Lappen. N.: Mons Sacrificiis peragendis selectus. S. lat.: Laponum montes sacrificio dicati. S. fr.: les montagnes de la Laponie, destinées pour le sacrifice.</p>
78	III				<p>U.: Lapp kotan. N.: Casa Lappica. S. lat.: tugurium Lapponicum. S. fr.: une cabane de Lapons.</p>
79	III				<p>U.: Argeste Trull Volk. N.: Trivenefici. S. lat.: magi deterrimi et nocantissimi. S. fr.: les plus dangereux Magiciens, & qui font plus de mal.</p>
80	III				<p>U.: Prästa. N.: Sacerdos. S. lat.: sacerdos. S. fr.: un Prestre.</p>
81	VI				<p>U.: Mann eller een Karl. N.: Homo. S. lat.: homo. S. fr.: un homme.</p>
82	VI				<p>U.: Feekorn (sive Eeekorn). N.: Sciurus. S. lat.: sciurus. S. fr.: un Ecoreüil.</p>

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3		TOLKNINGAR.
83	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	Tal. Picea. picea. un Sapin.
84	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	graan trädh. Pinus. pinus. un Pin.
85	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	Häran. Lepus. lepus. un Lièvre.
86	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	Rääf. Vulpes. vulpes. un Renard.
87	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	Reen kalf. Hinnulus Rangiferi. vitulus rangiferi. le petit d'un Renne.
88	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	björka trä. Betula. betula. un arbre de Bouleau.
89	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	kattan. Felis. felis. un Chat.
90	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	Geet. Capra. capra. une Chevre.
91	VI				U.: N.: S. lat.: S. fr.:	träsk fiskar och baat. Palus, Piscator, Scapha. palus, in quo pisces et scapha. un marais, & dans ce marais des poissons & un barque.

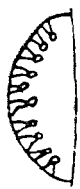

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
92	VI				U.: bävver. N.: Castor. S. lat.: castor. S. fr.: un Castor.
93	VI				U.: Jörff. N.: Järwo, quem Gulonem appellitant. S. lat.: gulo. S. fr.: un animal apellé Jerf ou Goulu.
94	VI				U.: boeck. N.: Hircus. S. lat.: caper. S. fr.: un Chevreüil.
95	VI				U.: hundh. N.: Canis. S. lat.: canis. S. fr.: un Chien.
96	VI				U.: Orneskrö (Ormskrö). N.: Ormskröö; corruptane vox, an lacerta est? S. lat.: Orneskrö, vel Ormskrö, vox corrupta, forte serpentis exuuia. S. fr.: un Orneskre ou Ornskre mot corrompu, qui signifie peut-estre la peau ou dépoüille d'un Serpent.
97	VI				U.: Orm. N.: Serpens. S. lat.: serpens. S. fr.: un Serpent.
98	VI				U.: Grodan. N.: Rana. S. lat.: rana. S. fr.: une Grenoüille.
99	VI				U.: Nää Nya Gudh. N.: Numen Fœmineum certis in locis, Rää. S. lat.: Nao, deus. S. fr.: le Dieu Nao.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>Il. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
100	VI				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	dieflars Kula. Regia Ditis. fourea diabolorum. la fosse des Diables.
101	VI				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	bergs Raa. Oreades. genius montanus. le Genie des montagnes.
102	VI				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	helfvetis backa. collis inferorum. collis infernalis. la colline d'Enfer.
103	VI				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	döden. Mors. mors. la mort.
104	VI				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	utter. Lutra. lutra. une Loutre.
105	V				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Lucifer. = <i>U.</i> = <i>U.</i> = <i>U.</i>
106	V				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Asma Deo. Asmodi. Asmodeus. Asmodée.
107	V				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Tyrä. Tyrä. tyre, i. e. pila magica. une <i>Tyre</i> , c'est a dire une bale magique.
108	V				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	trolskot. Tormina veneficio immissa. jacula magica. des flèches magiques.

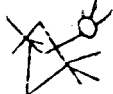

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	II. K. 3	TOLKNINGAR.
109	V				<p>U.: skeer trollens vilia. N.: Magnus <i>Κάλλιερος</i>. S. lat.: euenit, quod voluit dæmon. S. fr.: il est arrivé ce que le Demon a voulu.</p>
110	V				<p>U.: skeer into hans villia. N.: Magus votum non impetrat. S. lat.: non euenit, quod dæmon voluit. S. fr.: il n'est pas arrivé ce qu'a voulu le Demon.</p>
111	VII				<p>U.: Själfva Fanen. N.: Dæmonum Summus. S. lat.: ipse diabolus. S. fr.: le même Diable.</p>
112	VII				<p>U.: hans Väder flygare. N.: Qui sub eo (Diabolo) volitat proximus. S. lat.: proximus ejus satelles. S. fr.: le Sergent, qui l'approche de plus prest.</p>
113	VII				<p>U.: helfvetis kiettil. N.: Cacabus infernalis. S. lat.: ahenum infernale. S. fr.: la chaudiere d'Enfer.</p>
114	VII				<p>U.: Spökar. N.: Spectra. S. lat.: spectra. S. fr.: les spectres.</p>
115	VII				<p>U.: Natskrammare. N.: Larvæ, et Noctium occursacula. S. lat.: laruæ nocturnæ. S. fr.: les Loups-garoux.</p>
116	VII				<p>U.: helfvetis korp. N.: Corvus Stygius. S. lat.: coruus infernalis. S. fr.: le Corbeau d'Enfer.</p>

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>Il. K. 3</i>	TOLKNINGAR.	
117	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	blakullans Förste den ene. Principum Tartareorum Primus. conuentus magici præfectus primus. le premier Prefect de l'assemblée des Magiciens.
118	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	blakullens Förste den 2. Principum Tartareorum Secundus. ejusdem conuentus præfectus secundus. le second Prefect de la même assemblée.
119	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	blakullens Förste den 3. Principum Tartareorum Tertius. ejusdem præfectus tertius. le troisième Prefect du même corps.
120	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	blakullans Förste den tridie. Principum Tartareorum Quartus. ejusdem præfectus quartus. le quatrième Prefect de la même assemblée.
121	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	keringer som rider till blakulla medh barn at lära then. Lamia, parvulos surreptitios ad orcum deduces. sagæ proficiscentes ad conuentus suos cum infantibus vt eos doceant artam magicam. les sorcieres, qui vont à leurs assemblées, avec les enfans, pour leur apprendre la Magie.
122	IV				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	sielfva blakulnas huesbund eller Fanens baestman. Diaboli Apparitor. loci vbi conueniunt sagæ, dominus supremus. le lieu où s'assemblent les sorcieres; leur souverain maître.

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	Il. K. 3	TOLKNINGAR.
123	IV				U.: Troetleen. N.: Trondhema. S. lat.: districtus Tronthemensis. S. fr.: le canton de Tronthem.
124	IV				U.: Galga. N.: Patibulum. S. lat.: patibulum. S. fr.: le gibet.
125	IV				U.: böwel. N.: Carnifex. S. lat.: carnifex. S. fr.: le Bourreau.
126	I: b				U.: lensman. N.: Coactor, qui jussa regia plebi indicta, exsequitur. S. lat.: prætor judicarius. S. fr.: le Prevost du jugement.
127	I: b				U.: Tinge eller lagh. N.: Forum et Lex. S. lat.: forum, aut lex. S. fr.: le Bareau ou la Loy.
128	I: b				U.: tålfmän. N.: Nämnd, Duodecimviri. S. lat.: judices duodecimviri. S. fr.: les douze Juges.
129	I: b				U.: ting stuge. N.: curia, ubi controversiæ forenses disceptantur. S. lat.: conclave judicii. S. fr.: la Chambres où les Juges opi- nent.
130	I: b				U.: skiudz Rättare eller Fjerdings- Mann. N.: Curatur angariæ: qui nomine re- gio veredos a popello exigit. S. lat.: præfectus judicii quadrantis S. fr.: le Prefect des Juges du quart.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
131	I: b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Rät. jus. justum. ce qui est juste.
132	I: b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Orät. injuria. injustum. ce qui est injuste.
133	I: b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Julehelgan. Feræ Servatori natales. festu Natalitiorum Christi. la Feste de la Nativité de de Jesus-Christ.
134	I: b				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Päska helgan. Pascha. festum Paschatos. la Feste de Pasques.
135	I: b III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Pinges dags helgan. Festum Pentecostês. festum Pentecostes. la Feste de la Pentecoste.
136	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	trettonde dagh. Theophania. festum Epiphaniarum. la Feste de l'Epiphanie.
137	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Mariedagh. Festum Annunciatæ Θεοτόκος. dies B. Maria. le jour de la B. V. Marie.
138	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Söndagh. Princeps cuius Hebdomadi dies. dies Solis. le jour du Soleil.
139	III				<i>U.:</i> <i>N.:</i> <i>S. lat.:</i> <i>S. fr.:</i>	Ersmessa. (Ersmessa). Dies sacratus, Divo Erico. dies S. Erii. le jour de saint Eric.

N:r	Sekt.	S. lat.	S. fr.	H. K. 3	TOLKNINGAR.
140	III				U.: S. Johannes dagh. N.: Dies sacratus, Divo Johanni Prodomo. S. lat.: dies S. Johannis. S. fr.: le jour de saint Jean.
141	III				U.: Peers Messa. N.: Dies sacratus, Divo Petro. S. lat.: dies S. Petri. S. fr.: le jour de saint Pierre.
142	III				U.: Jacobs dagh. N.: Dies sacratus, Divo Jaacobo. S. lat.: dies S. Jacobi. S. fr.: le jour de saint Jacques.
143	III				U.: Mieckels dagh. (Mickelsdagh). N.: Dies sacratus, Divo Michaëli. S. lat.: dies S. Michaelis. S. fr.: le jour de saint Michel.
144	I: b				U.: Skal enteligen offras. N.: E vestigio Sacrificandum esse. S. lat.: sine exceptione sacrificandum. S. fr.: qu'il faut sacrifier sans exception.
145	I: b				U.: Sandt sejare. N.: Vates, veridici. S. lat.: veridicus. S. fr.: celui qui dit vray.
146	I: b				U.: Skada görare paa land och Vatn. N.: Vastatores terrâ marique. S. lat.: damnum inferentes terra mari- [q]ue. S. fr.: ceux qui portent du dommage à la terre & la mer.
147	I: b				U.: helsa. N.: Sanitas. S. lat.: sanitas. S. fr.: la santé.

<i>N:r</i>	<i>Sekt.</i>	<i>S. lat.</i>	<i>S. fr.</i>	<i>II. K. 3</i>		TOLKNINGAR.
148	I: b				<i>U.:</i>	Sjuckdom.
					<i>N.:</i>	Morbus.
					<i>S. lat.:</i>	morbus.
					<i>S. fr.:</i>	la maladie.
149	I: b				<i>U.:</i>	Skot til döden.
					<i>N.:</i>	Ictus lethalis.
					<i>S. lat.:</i>	ictus teli magici lethalis.
					<i>S. fr.:</i>	le coup mortel du javelot magique.
150	I: b				<i>U.:</i>	skal intet dyrckes eller äffra någon aff Guds bärgh stäcker eller storar; denn Figur seger, thet gagnar intet, thet är alt forgiewas.
					<i>N.:</i>	Deo cuiusdam, monti, trunco, vel lapidi non faciundum esse, cum nequeas perlitare.
					<i>S. lat.:</i>	nulli deo, monti, trunco, vel lapidi sacrificandum, quia id frutra et ab . . [?] succesori fieri hac nota ostenditur.
					<i>S. fr.:</i>	qu'il ne faut sacrifier à aucun Dieu des montagnes, ny à aucun tronc, ny à aucune pierre, parce que cette note donne à connoître, que ce sera inutilement & sans succez.

UTTERIUS' rubrik:

Forteckningh på Lapparnas affmålade Figurer på Trumban, hwad huar och een betyder. Nemblich.

UTTERIUS' avslutning:

Lapparnas Tillitellse Register oppa dhen affmahlningh som på Trumborna affmählade findes.

Skrifwit i Torneer den 16 Juni

Anno 1673 å Nya.

Den tilforenne i lapmarken tilfrågat och skrifwit är detta alt enähr jagh uti lappmarken war, bleef migh aff lapparne fulkomligen bekändt doch weet jagh icke för wissa om det är alt sant.

Christopher

Mpr

Anmärkingar

1. *II. K. 3*: Figuren synes vara av tecknaren uppfattad som ett människoansikte eller huvud, varvid de ursprungliga tre prickarna (*S. lat.*) eller strecken (*S. fr.*), en resp. ett upptill och två nedtill, vilka i analogi med andra liknande fall torde beteckna öar, båtar eller fiskar, tecknats med omvänd gruppering som ögon och mun. Jfr fig. 5, 6, 51, 56 och 126.

2—3. *S.* har i felaktig ordning översatt »Torneo Åå» och »Elff» med »le riviere etc.» resp. »torrens» och »le torrent» i stället för tvärtom, som tydligen är den ursprungliga ordningen; efter »Torneo Träsk» kommer först *T.* »Åå» och sedan *T.* »Elff», den senare av *N.* riktigt uppfattad som »Flumen Tornanum, latius et tranquillius».

4. På figuren i *S. lat.* och *S. fr.* utmärkes i överensstämmelse med samtliga textversioner norrstrecket med två tvärstreck, bildande ett patriarkkors, men på *II. K. 3* har såväl norr som öster och väster markerats med blott ett enkelt, latinsk kors, vilket tyder på att tecknaren i det senare fallet kopierat utan tillräcklig uppmärksamhet och utan kännedom om texten. — Den romerska siffran *V*, som omotiverat uppträder i *N*:s text beror på en missuppfattning av *U*:s manuskript (*N. 299:25*). *U.* har nämligen råkat placera numret för nästa figur, 5, framför andra raden av texten till fig. 4, så att den till synes ingår i denna text. Numret har sedan omskrivits på rätt plats, och den först skrivna siffran har blivit överstruken med ett litet fint streck, vilket antagligen icke observerats av *N.* eller ock har strykningen gjorts senare (av *S.?*). — *S.* har i sina båda texter utelämnat, tydligen såsom onödig, *U*:s uppgift »öster med 1 kors».

6. På *II. K. 3* har figuren ett sidoparti till vänster, utan motsvarighet hos *S. lat.* och *S. fr.*; möjligen är det fig. 18 (»Solsken»), vilken saknas på sin plats, som tecknats samman med denna figur (»Soolen»).

7. *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »17».

8. Figuren, föreställande åskguden, är vänd nedåt. — *N.* har utbytt *U*:s »eller Turn» mot »cum fulmine», därmed åsyftande den del av figuren, som kan tänkas föreställa en åskvigg. *S.* har däremot direkt översatt *U*:s text, varvid han dock läst »Turn» som »Ture».

9. I *S. lat.* och *S. fr.* har denna figur, »Guds Engel», någon likhet med en bevingad varelse, flygande snett uppåt; på *II. K. 3* har den förenklats, synbarligen utan kännedom om betydelsen, till ett enkelt, snett kors.

10—15. Samtliga dessa himmelska personligheter framställda med blott hieroglyfartade tecken, utan försök till naturalistisk formgivning. — *II. K. 3*: Fig. 12 (»Sanct Petrus») och fig. 15 (»Sc Lucas») synas vid jämförelse med samma figurer hos *S. lat.* och *S. fr.* vara förväxlade.

16. *N*:s tillägg »qui reos in vincla ducit» ej medtaget av *S.*

17. *S. fr.*: Figuren saknar nummer (se anm. till fig. 7). — *U.*: »Rägen» = regn.

18. *S. fr.*: Figuren saknar nummer. — *II. K. 3*: Figuren saknas (se anm. till fig. 6).

19. *S. fr.* Figuren saknar nummer. — *U.*: »bläst» = blåst, vind.

21. Figuren på *II. K. 3* skiljer sig avsevärt från figuren hos *S.*

23. *II. K. 3*: Figuren saknas.

24. *II. K. 3*: Figuren förenklad; de streck saknas, som på *S. lat.* och *S. fr.* torde beteckna flammor eller rök.

25. En bestämd detaljskillnad mellan *II. K. 3* och figuren hos *S.*

26. *U:s* »stednberg» (= »stenberg»), vilket tydligen betyder platsen för en sten-seit (offerplats med stenseit), har av både *N.* och *S.* felaktigt uppfattats som ett nomen proprium »Stadeberg», ett i Lappmarken okänt ortsnamn.

28. I analogi med »stednberg»-»Stadeberg» har *U:s* »furo», sannolikt betecknande seit av furu, av *N.* och *S.* uppfattats som namn på offerberget, felaktigt läst »Firro», vilket i den franska översättningen ytterligare förvanskats till »Tirro».

30. *II. K. 3:* I figurens ringformiga mittparti ha placerats tvenne prickar, vilka saknas hos *S.*

31. Figuren har annan placering på *II. K. 3* än hos *S.*

32. En väsentlig skillnad i figurens teckning mellan *S.* och *II. K. 3.* — *S. fr.:* Figuren saknar nummer.

33. Figuren synes föreställa en druvklase — orimligt för en lappsk tecknare. — *II. K. 3:* Numret förbytt med fig. 34 (under förutsättning, att *S:s* numrering är riktig).

34. *II. K. 3:* Se anm. till fig. 33.

38. *II. K. 3:* Figuren saknas; fig. 45 märkt med detta nummer.

40. *II. K. 3:* Figuren korrumperad, slarvigt utförd. Ur numret har nollan bortfallit.

44. *S. lat.* och *S. fr.:* Figuren felaktigt märkt »49», vilket nummer tillhör en figur i annan sektion.

45. *II. K. 3:* Figuren felaktigt märkt »38»; avviker även betydligt från motsvarande figur hos *S.* — *N.* har översatt *U:s* »kierckfolck» med »Exercitus», väl antingen i betydelse *skara*, *svärm* eller ock under inflytande av de närmast föregående »krigh» och »Freedh» i betydelse *manskap*, *krigsfolk*. *S.* har däremot översatt *U.* direkt och riktigt — såvida inte »kierckfolck» är ett skrivfel för krigsfolk; sammanhanget gör ett dylikt antagande möjligt.

46. *II. K. 3:* Figuren korrumperad; har även annan placering än på *S. lat.* och *S. fr.*

47. *II. K. 3:* Figuren totalt förvanskad, har ingen likhet med det föremål den skall föreställa; felaktigt märkt »42».

49. *S. lat.* och *S. fr.:* Se anm. till fig. 44.

55. *S.* har översatt *U:s* tolkning mer originaltroget än *N.*

58. *II. K. 3:* Figuren förenklad; har även annan karaktär än hos *S.* — *S. fr.:* Numret bortfallet ur texten.

59—61. Figurerna ha samma karaktär hos *S.* och *II. K. 3* men förete betydande detaljskillnader.

62. *II. K. 3:* Figuren saknar de prickar, som på motsvarande figur hos *S.* beteckna seitens anletsdrag, ögon, näsa och mun.

66. Figuren synes vara förväxlad med fig. 67, vilket tydligast framträder hos *S.* — *S.* har felaktigt översatt »Oxe» med »taurus» och »Taurcau» (= tjur) i stället för att acceptera *N:s* riktiga översättning »Bos».

67. Se anm. till fig. 66.

69. *II. K. 3:* Figuren felaktigt märkt »70».

70. *S. lat.* och *S. fr.:* Figuren felaktigt märkt »68».

71. *II. K. 3:* Figuren stympad, utan »Släda»; hästen tecknad som ett svin (möjligt förväxlad med fig. 70).

73. *II. K. 3:* Figuren saknas.

75. *II. K. 3:* Figuren saknas.

76. *II. K. 3:* Figuren till oigenkännlighet förvanskad; otänkbart att den tecknats av en lapp i vetskap om att den skall betyda en med ren och akja körande lapp.

79. Gruppen i stort sett lika på *II. K. 3* och hos *S.*, men de enskilda figurerna förete smärre olikheter. Sälunda har en såsom schaman med trumma och hammare framställt

figur hos S. (ytterst t. h.) tecknats utan trumma på *II. K. 3* — en detalj, som tecknaren tydligen inte observerat eller förstått.

81. *II. K. 3*: Figuren synes vara tecknad omvänd i förhållande till motsvarande figur hos S., från vilken den även i övrigt väsentligt skiljer sig.

82. *II. K. 3*: Figuren saknas. — *U.*: Parentesen utgör en rättelse.

83. *S. fr.*: »un Sapin» (gran, fig. 84), förväxlad med »un Pin» (tall, denna fig.).

84. *S. fr.*: Se anm. till fig. 83.

85. Figuren har annan placering på *II. K. 3* än hos S. (se bild. 1 och 2). — *U.*: »Häran» = hare.

88. *II. K. 3*: Figuren saknas.

89. Ett för lapparna främmande husdjur. — Figuren har annan placering på *II. K. 3* än hos S. (se bild 1 och 2).

91—92. *S. lat* och *S. fr.*: Figurerna sammanritade (se bild. 1). — *II. K. 3*: Fig. 92 saknas.

93. *II. K. 3*: Figuren saknas. — *U.*: »Jörff» skrivet i stället för ett tidigare, överstruket ord (»Järf»?).

95. *S. fr.*: Numret förbytt med 96.

96. *S. lat.*: Numret otydligt. — *S. fr.*: Se anm. till fig. 95; vid kopieringen av *S. lat.* torde numret ha missuppfattats. — *II. K. 3*: Figuren skiljer sig väsentligt från den motsvarande hos S. — *U.*: Parentesen utgör en rättelse.

98. *II. K. 3*: Figuren saknas.

99. *II. K. 3*: Figuren delvis otydlig; placerad längre ned än hos S. (se bild. 1 och 2). — *U.*: Den ursprungliga texten endast »Nya Gudh»; »Nåå» tillskrivet tätt ovanför ordet »Nya». — *N.*: »Råå» troligen felläsning av *U.*:s »Nåå» eller skrivfel; till betydelsen dock en sannolik tolkning.

100. *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »109». — *U.*: »kula» = håla eller grotta.

101. *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »105».

102—103. Figurerna ha annan placering på *II. K. 3* än hos S. (se bild 1 och 2).

104. *S. fr.*: Figuren saknar nummer. — *U.*: »utter» otydligt skrivet; kan även läsas som »ietter» (= jättar), vilket emellertid icke motsvarar den mycket tydligt tecknade figuren.

107—108. Figurerna sammanritade hos S., åtskilda på *II. K. 3*.

111—112. Betydande skillnad mellan figuren på *II. K. 3* och den motsvarande hos S. — *S. fr.*: Fig. 111 sammanritad med fig. 113.

113. *S. fr.*: Figuren sammanritad med fig. 111; saknar nummer.

115. *U.*: Skrivfel för »Natskrämmare», av *N.* och *S.* tolkat pluralt som *spöken* eller som *gastar*, i *S. fr.* översatt som *varulvar*.

120. *II. K. 3*: Figuren felaktigt märkt »129». *U.*: »den tridie» en lapsus calami för *den fjärde*.

121. *N.* har i överensstämmelse med figuren skrivit singularis (»Lamia»), de övriga pluralis.

122. *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »126». — *U.*: Femte bokstaven i »baestman» omskriven och kan läsas som både t och s; dock torde den här skrivna ordalydelsen (= »bästeman») vara den avsedda.

123. *U.*:s »Troetleen» förefaller obegripligt men torde enligt prof. *K. B. Wiklund* (i brev till mig) vara en korrumperad form av namnet på något pinoredskap (möjligen »trehesten»). Sammanhanget ger stöd åt detta antagande; de omgivande figurerna (Blåkullas alla personer, »Galga» och »böwel») hänföra sig till trolldom och straff. *N.*:s och *S.*:s tolkning av ordet torde icke vara riktig.

124. *II. K. 3*: Figuren saknar nummer (se anm. till fig. 125).
125. *II. K. 3*: Figuren felaktigt märkt »124».
127. *N.* har ej följt originalet utan i stället för konjunktionen *eller* översatt *och*.
128. Figurens båglinje omsluter 10 »tolvmän» hos *S.*, 7 på *II. K. 3*; antalet torde bero på utrymmet. Hos *S.* är figuren sammanritad med omkretslinjen, på *II. K. 3* med fig. 129 (»ting stuge»).
129. *II. K. 3*: Figuren sammanritad med fig. 128. — *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »121». »Chambres» tryckfel för *Chambre*.
131. *II. K. 3*: Figuren en förenklad kopia av motsvarande figur hos *S.*
133. *II. K. 3*: Numret står felaktigt vid fig. 136, vilken saknar sitt rätta nummer.
135. Figuren är hos *S.* placerad i sekt. I: b, på gränslinjen till sekt. III, på *II. K. 3* i sekt. III, på andra sidan om samma linje (se bild. 1 och 2). — *S. lat.* och *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »139», vilket nummer även finnes utsatt vid rätt figur i sekt. III.
136. *S. lat.* och *S. fr.*: Två figurer, en i sekt. I: b och en i sekt. III, äro märkta med detta samma nummer, under det att numret 146 saknas. Figuren i sekt. III är på grund av figurernas läge med största sannolikhet den rätta; på *II. K. 3* är även den andra figuren märkt 146. — *II. K. 3*: Figuren felaktigt märkt »133».
137. 25 mars (Marie bebådelsedag).
138. *II. K. 3*: Figuren saknas.
139. 18 maj (Ers- l. Eriksmässa). — *U.*: Parentesen utgör ett förtydligande; det andra s-et i det förra ordet ser som ett t. Båda orden äro dock delvis otydligt skrivna; kunna även läsas »Cossmessa» (= korsmässa, 3 maj och 14 september).
140. 24 juni. — *II. K. 3*: Numret korrumerat till »40».
141. 22 februari. — *II. K. 3*: Figuren saknas.
142. 25 juli.
143. 29 september. — *U.*: Parentesen utgör en rättelse och ett förtydligande av det först skrivna ordet, som blivit suddigt.
144. Figuren, som föreställer »båtöffret», har på *II. K. 3* blivit förvanskad.
145. *II. K. 3*: Figuren saknas.
146. *II. K. 3*: Figuren förenklad. — *S. lat.* och *S. fr.*: Figuren felaktigt märkt »136» (se anm. till fig. 136).
147. Figuren har annan placering på *II. K. 3* än hos *S.* — *S. lat.*: Numret otydligt skrivet.
150. *U.*: »stäcker» = stockar, träseitar; »storar» = stenar, stenseitar.

Resumé

Un inventaire des figures des tambours schamaniques de la Laponie de Torne.

Dans un appendice de l'édition française publiée en 1676 de l'ouvrage célèbre intitulé *Lapponia* par Schefferus se trouve insérée une gravure qui représente un tambour schamanique marqué de la lettre G ainsi que des notes explicatives. Dans un exemplaire de l'édition originale écrite en latin et publiée en 1673 qui appartenait à l'auteur lui-même, et qui est déposé à la Bibliothèque Royale de Stockholm, il y a un crayon de ce tambour sur une feuille interfoliée. Selon toute apparence, ce crayon a été fait par Schefferus lui-même après une esquisse qu'il doit, comme il le dit lui-même, à un »sieur Laurent Normann (Norrman)». Une comparaison entre le dessein dû au crayon de Schefferus lui-même et la gravure nous montre que celle-ci n'est qu'une copie de celui-là, fautive à plusieurs égards, surtout quant à l'ordre numérique des figures. Le tambour est remarquable par son grand nombre de figures (150) et par la curieuse répartition de la peinture de la membrane. Schefferus déclare qu'il appartient à un bourgeois de Stockholm, Laurent Althnack, et que l'interprétation, basée sur l'explication de quelques Lapons, est due à un certain Christopher Utterius de Torneå (1673).

Au Museum für Völkerkunde à Berlin se trouve un tambour de schamane, numéroté *II K 3*, qui ressemble tellement au tambour de Schefferus, marqué ici *Scheffer G*, que l'on a supposé qu'il en est l'origine ou qu'il est l'origine du tambour d'Althnack. Mais en l'examinant de plus près on observe un grand nombre de différences quant aux détails. Ainsi par exemple 13 des figures de Schefferus y manquent. En effet, tout montre que ce n'est pas un vrai tambour schamanique: pour peindre les figures on n'a pas employé la couleur d'écorce d'aune qui caractérise tous les authentiques tambours schamaniques, mais une matière point convenable à l'emploi du tambour; les numéros des figures sur la membrane ont été faits d'avec cette même matière, chose qui ne se trouve jamais sur les tambours authentiques, et ni la peau ni le bois ne porte aucune trace d'être employés.

Le vrai original de *Scheffer G*. et de *II. K. 3* n'est pas connu, mais l'interprétation d'Utterius ainsi que les copies le rendent évident que ce ne peut pas être un véritable tambour employé par les Lapons eux-mêmes. Cela éclate du nombre excessif de figures sur la membrane qui ne s'accorde pas avec la composition organique qui caractérise les ensembles de figures d'autres tambours schamaniques. Tout porte à croire que l'on a ici un inventaire descriptif. Cela est confirmé par les paroles finales de l'inter-

prétation d'Utterius (MS à la Bibliothèque de l'Université d'Uppsala) qui déclarent expressément que nous avons à faire à un »Régistre» des figures que l'on trouve peintes sur *les tambours* (Obs! le pluriel). Donc c'est un registre qui ne se rapporte pas exclusivement à un certain tambour spécial mais qui comprend toutes les figures de tambours schamaniques connues du dessinateur, lesquelles varient pour chaque exemplaire quant à l'aspect, à la signification, au nombre et au groupement. Mais c'est justement comme un inventaire ou un compendium de tout ce que comprend l'ensemble d'idées laponnes de cette époque avec son immixtion de notions chrétiennes et d'autres éléments étrangers que ce tambour schamanique avec l'interprétation complète adjointe possède une grande valeur. A un certain égard il forme la clé des ensembles des figures des tambours schamaniques de la Laponie de Torne à l'époque de leur extermination.

Dans le tableau la première ligne est tirée du dessein de Schefferus, la deuxième de la gravure de l'édition française et la troisième du tambour au musée de Berlin. A ce qui concerne les interprétations *U.* signifie Utterius, *N.* Norrman, et *S. lat.* et *S. fr.* les deux versions respectives de Schefferus. Les notes suivantes veulent tirer l'attention sur quelques points mal compris et sur d'autres erreurs relativement aux figures et aux interprétations.

Svenska ryor med oklippt flossa

Av Vivi Sylvan

De svenska ryorna ha liksom övriga ryor i regel klippt flossa. Oklippt sådan är dock säkert känd i fyra svenska ryor¹: två från Långasjö socken i Konga härad vid Smålands gräns mot Blekinge, samt två från Helleviks fiskeläge i Mjellby socken i västligaste delen av sistnämnda landskap. De båda senare och en av de förra ägas av Nordiska Museet², den andra ryan från Långasjö, fig. 1 och detalj fig. 2, tillhör Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg. Ryorna från Långasjö äro inköpta i den norr ut belägna Linneryds socken. Bonden, som sålde dem, omtalade för författaren, att ännu två liknande funnos i Långasjö samt att alla fyra vävts av samma kvinna någon gång vid mitten av 1800-talet. Helleviksryorna torde vara från ungefär samma tid eller äldre. Till sin typ äro dessa ryor enkla. Helleviksryorna äro mycket grova med nöthårsblandat garn i bottenväv och flossa. De båda långasjöryorna ha flossa av ull, bottenväv av hampgarn med bård i spolkastad vävnad av hamp- och ullgarn. Öglorna i helleviksryorna äro mycket långa, omkring 8—9 cm., i långasjöryorna kortare, omkring 4—6 cm. Deras längd varierar något i samma rya, vilket visar, att kavel ej använts. Endast den här avbildade ryan är mönstrad i flossan, svart mot vitt. Alla ryorna äro vävda i två våder. De ha söm och fällar mot flossidan. Den ena av helleviksryorna har en tjock fläta av vitt hårgarn, tillsydd vid långsidorna och över mittsömmen på den släta sidan. Dessa ryor skilja sig alltså från andra enkla ryor huvudsakligen genom flossans tekniska typ, helleviksryorna även genom den särskilt grova kvaliteten och en av dessa genom den avslutande flätan.

Enär ryan i Blekinge och södra Småland även kallas och kallats *kavring* och benämningen funnits även i Skåne, framträder osökt frågan, om rya

¹ Jfr U. T. Sirelius, Finlands ryor, Helsingfors 1924, bild 40 och s. 38. — Ett mycket tunnt, av två vådor hopsytt täcke med gles, oklippt flossa, gjord ungefär som fig. 6 visar, fanns på hemslöjdsutställningen på Kulturmässan i Kalmar 1926. Det har ej medtagits i denna undersökning, enär den tunna kvaliteten verkar främmande för den hos de kända blekingsk-småländska ryorna med oklippt flossa.

² Se E. v. Walterstorff, Textilt bildverk, Sthlm 1925, s. 25.

och kavring ej ursprungligen varit benämningar på täcken av olika teknisk typ: ryan med klippt flossa, kavringen med oklippt.

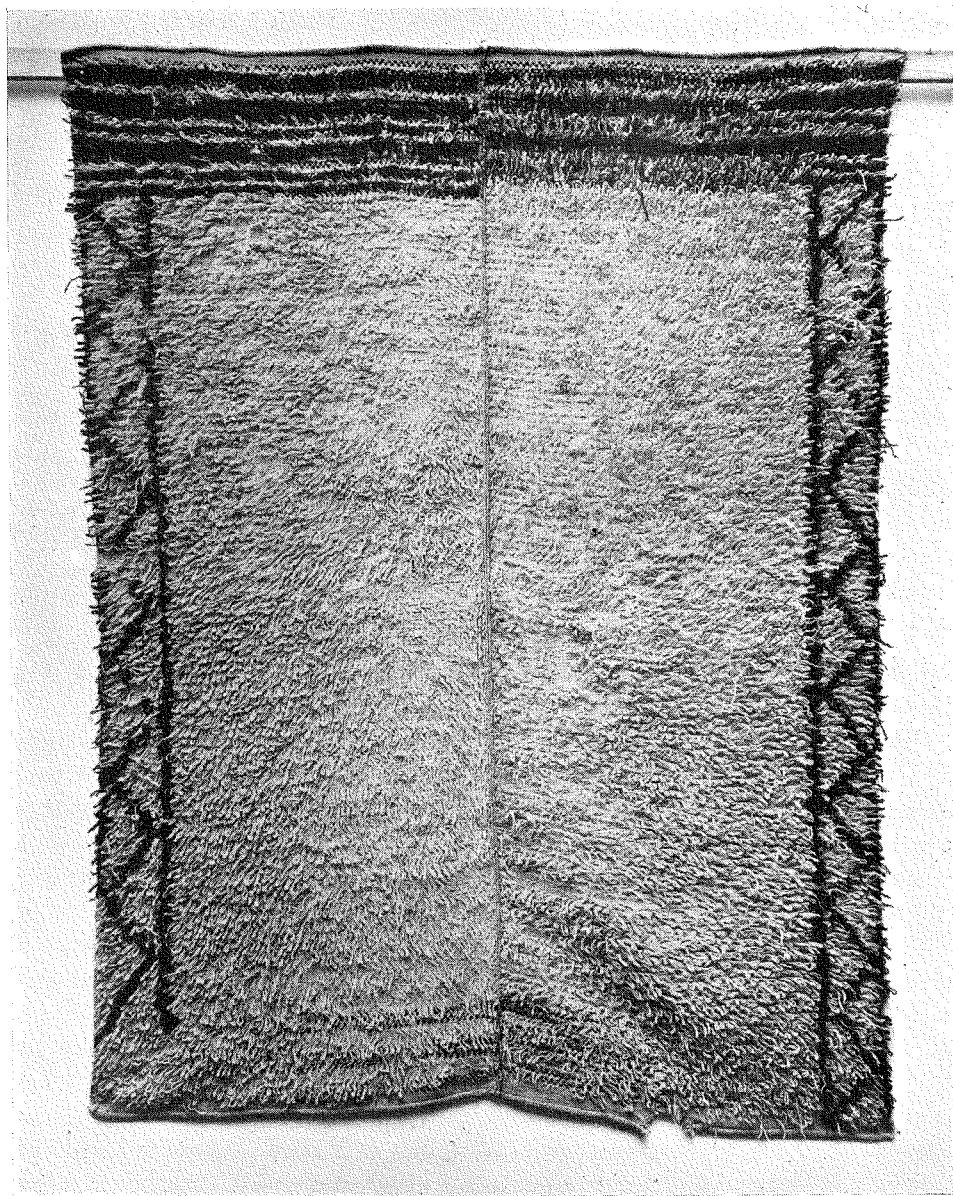
De undersökningar, som gjorts rörande kavringen, ordet som saken, tyda på att befolkningen i nämnda landsdelar brukat och på sina håll ännu bruka rya och kavring om samma sak. Nils Linders beskrivningar från S. Möre på såväl kavring som knut-nocka passa fullständigt in på den vanliga ryan: »Kavring, sängtäcke, med en mängd tätt invävda, på insidan nedhängande ullgarnstrådar» och: »Nycka kallas hvar och en af de i en kavring invävda trådarna.»³ Andra landsmålsforskare från 1800-talet lämna liknande beskrivningar på kavringen, de må ha hämtat dem från Småland eller Blekinge. Som äldre belägg må från Småland ur en bouppteckning från Sunnerbo härad 1771 anföras »2 ryor eller kafringar», och ur en annan från Kinnevalds 1810 »6 ryor eller kafringar». Av inventarier och bouppteckningar från 1600- och 1700-talen, genomgångna av författaren, framgår att benämningen rya då använts i olika delar av Skåne såväl som i Danmark. I en bouppteckning i Ågerups arkiv (N. Rörums sn, Frosta hd, Malmöhus län) från 1757 nämnes bland sängkläder »1 st Kafring».⁴ I berättelsen om sin resa i Lappland sommaren 1732 skriver Linné med anledning av att han sovit i »extemporan säng i ödemarken», gjord av björnmossa: »Jag skulle ock snart persvaderats, att våra brukeliga Rydor (:kafringar Scanis och Smolandis:) varit gjorda ad imitationem hujus musci, emedan de så lika äro, där denna varit tillförne bekant.»⁵ Berättelsen är ställd till Vetenskaps-societeten i Uppsala, därav troligen formuleringen »brukeliga Rydor» och »Kafringar» inom parentes. I sitt arbete *Lachesis naturalis* sammanför Linné de båda benämningarna i följande karakteristik: »Rya, Kafring est pellis artificialis».⁶ Man kan fråga sig, om han det skulle gjort, därest det varit en teknisk skillnad på ryan och kavringen. Linné bör ha varit förtrogen med benämningarna. Han var ju född i Allbo härad, som hör till ordet kavrings småländska utbredningsområde. I blekingska 1700-talsbouppteckningar, där benämningen kavring är vanligare än i samtida småländska, har jag ej funnit den omtalad så som på något sätt olik ryan. Även värderingen är lika. Det enda fall som skulle tala för att en

³ Nils Linder, Om allmogemålet i Södra Möre härad af Kalmar Län, Uppsala 1867, under *kavring*, jfr under *rya*.

⁴ Jöran Sahlgren, Nordiska ortstudier, Arkiv för nordisk filologi 44, Lund 1928, s. 258 ff. Professor Ebbe Tunfeld, Lund, har välvilligt gjort mig uppmärksam på Sahlgrens utredning av ordet kavrings etymologi. — Anförda Rörums-bouppteckning har S. hämtat ur SAOB:s samlingar.

⁵ Linné, Bref och skrivelser, utg. af Th. M. Fries, 1: 1, Sthlm 1907, s. 339.

⁶ Linnés dietetik, utg. av A. O. Lindfors, Uppsala Universitets årsskrift 1907, II, Uppsala 1907, s. 97.

*Fig. 1. Rya med oklippt flossa. Långsjö socken, Konga härad, Småland. Omkr. 1850.
Storlek 181×132 cm. Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg; inv.-n:r 406—14.*

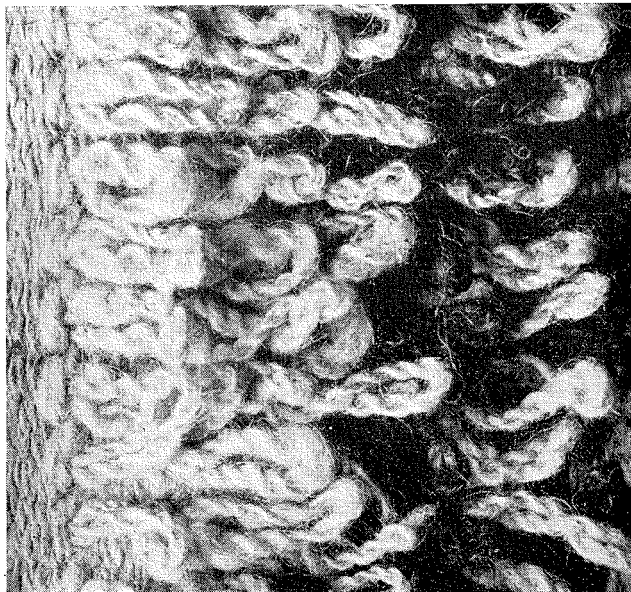

Fig. 2. Detalj från ryan fig. 1. Naturlig storlek.

skillnad verkligen förelegat, förekommer i en bouppteckning 1748 från Listers härad, som upptager både kavringar och ryor.

Med det till buds stående materialet — hämtat ur bouppteckningar, folkmålsundersökningar m. m. samt från det bevarade beståndet — torde man alltså nu knappast kunna lösa frågan om ryans och kavringens inbördes ställning. Det kan därför vara skäl att se till, om den oklippta flossans tekniska egendomligheter och själva ordet kavring kunna ha något att säga till problemets lösning. Den ena helleviksryan har knuten, fig. 3, gjord på följande sätt: den enkla flossatråden har lagts i en ögla, som omväxlande åt höger och vänster dragits upp om varptråden. Den andra helleviksryan samt långasjöröarna ha knut enligt fig. 4. Denna har varannan snärjning gjord med ögla, varannan med enkel tråd. Denna knut är fastare än den förra. Öglorna ligga i samma rya ömsom åt höger, ömsom åt vänster. Den svarta tråd, som bildar bårder i flossan vid ryans långsida, se fig. 1, har förts från den ena knutråden till den andra. De enda likartade knuttyper och knytningssätt jag känner till, finnas i senantika vävnader med oklippt flossa från Egypten.⁷ Knuten fig. 5 i det senantika fragmentet fig. 9 är

⁷ Bland nyare litteratur se A. F. Kendrick, *Catalogue of Textiles from Burying-grounds in Egypt*, London 1920; Wulff-Volbach, *Spätantike und koptische Stoffe*, Berlin 1926; Maria Collin, *Gamla vävnader*, Sthlm 1928.

till utseendet lik den svenska knuten fig. 4, men står i själva greppet — endast *en* ögla lagd, om varptråden — närmare den svenska knuten fig. 3. Som ett stöd för ett eventuellt samband mellan dessa svenska ryor och de senantika flossavävnaderna kan måhända flätan anföras. Snodder förekomma ofta i kanterna på senantika vävnader av ylle, såsom täcken, tunikor, kuddvar o. a. De äro visserligen *vävda* samman med tyget, men kunna dock tänkas ha inspirerat flätan. En sådan snodd syns på fig. 9. Bland den senantika flossans knutar finnas emellertid många varianter. Fig. 6—8 visa tre. Den enklaste, fig. 6, består av en uppdragen tråd, ungefär som flossan i våra badhanddukar o. d. Flossans art växlar även starkt: den är låg-tjock, låg-tunn, halvlång, lång o. s. v., den är av ull eller lin. Den har använts för att ornera. Fig. 10 visar ett av de många sätten: en låg, tät ylleflossa mot en glesare låg linneflossa, samt tjocka fransliknande kanter, med knutar fig. 6 o. 7. Den har även använts för att göra vävnaden varmare som i fragmentet fig. 9. Bottenvävnaden i detta är av fin, gulnad yllerips med bård i rött. Det synnerligen enkla mönstret med sina c:a 10 cm. stora rutor i grågult, gråbrunt (nästan avnött) och rött, erinrar ej så litet om vissa svenska ryors. Dessa egyptiska gravfynd torde kunna dateras till omkr. 200—800 e. Kr. Bland textila fynd från grekiska kolonier på Krim, daterbara till omkring 400—300 f. Kr., finns möjligen ett med oskuren, låg, omönstrad flossa.⁸ Från ungefär samma tid eller något tidigare ha vi i Aristofanes' skådespel *Getingarna*, troligen uppfört första gången år 422 f. Kr., en ytterst realistisk beskrivning på den tjocka flossan i en persisk mantel, en 'kaunáke'.⁹ I verserna 1131—1156 låter diktaren en ung snobb, Bdlykleon, truga på sin åldrige fader, Philokleon, en lyxmantel av ylle, som tydligen var främmande för den gamle, m. a. o. ej förut känd i Aten. Det framgår av de följande replikerna, att sådana mantlar med mycken kostnad tillverkades i Ekbatana och voro på högsta modet i Sardes; vidare att ett sådant plagg kallades perser (-mantel) eller kaunáke. Philokleon tycker först, att manteln ser ut som en sisyra — en attisk rock av fårpäls

⁸ Ludolf Stephani, *Erklärung einiger Kunstwerke der kaiserlichen Ermitage und anderer Sammlungen*, *Compte-Rendu de la Commission Imperial Archéologique* 1878—79, St. Petersburg 1881, Tafel VI: I.

⁹ E. Schwyzer, *Iranisches*, *Zeitschrift für Indologie und Iranistik*, 6, Leipzig 1928, s. 234 ff. (professor G. Morgenstierne har välvilligt påvisat denna uppsats). Denna *kaunáke* sättes av flera forskare i samband med sumerernas raggiga dräkt. Så t. ex. Eduard Meyer, *Sumerier und Semiten in Babylonien*, *Jhft der Königl. preuss. Akademie der Wissenschaften* 1906; H. S. Nyberg i *Bonniers Världshistoria* I, Sthlm 1926, s. 145, fig. 70 och 78; L. Heuzey, *Une Etoffe chaldéenne* i *Les origines orientales de l'art*, Paris 1891—1915. — För anförda scen i *Getingarna* se t. ex. J. G. Droysens översättning av Aristofanes, I, Leipzig 1881, s. 302. För upplysningar angående den grekiska texten har jag att tacka professor E. Nachmanson.

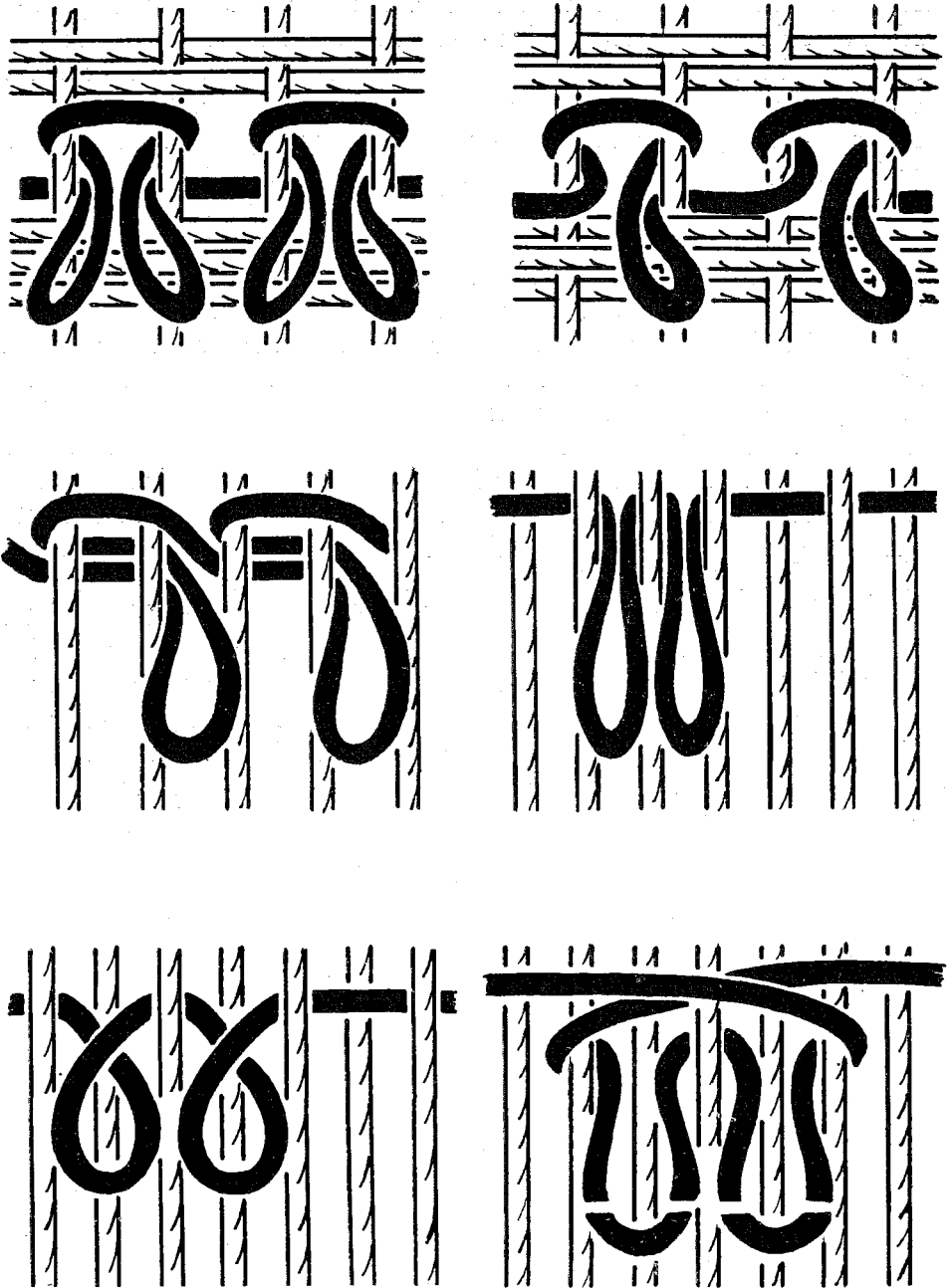

Fig. 3—8. Överst fig. 3, knut i den ena ryan från Blekinge, och fig. 4, knut i den andra ryan från Blekinge och i ryorna från Småland. Därunder fig. 5—8, knutar i senantik flossa.

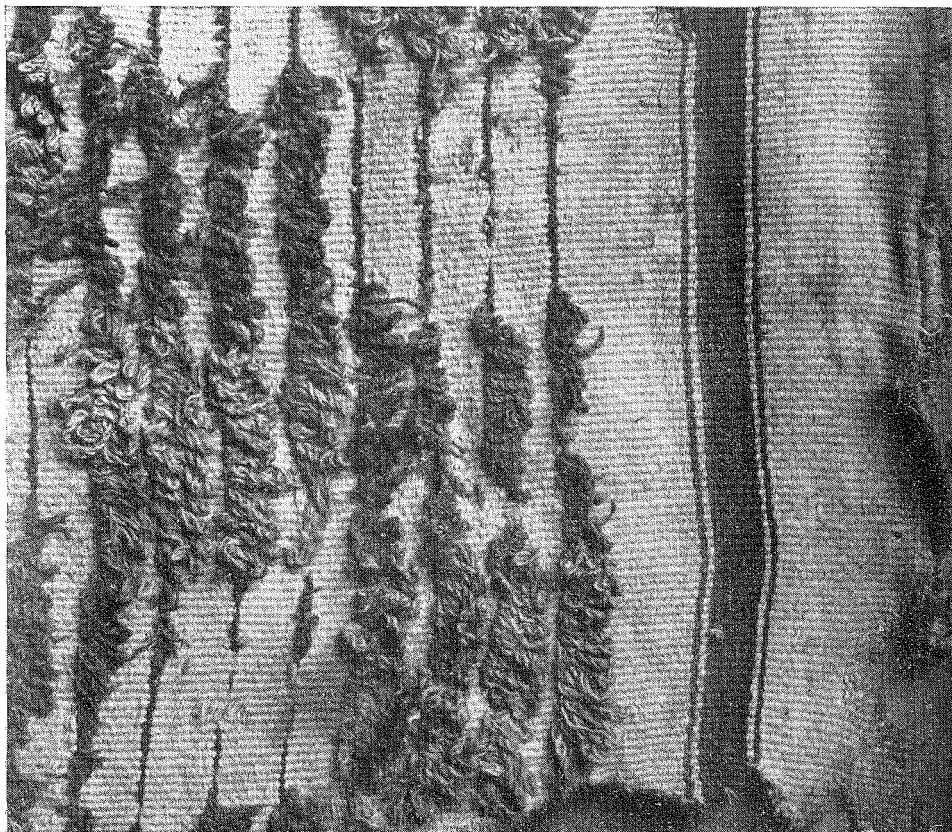

Fig. 9. Mantel eller tücke, flossa, fragment. Gravfynd från Achmim, Egypten, 300—600 e. Kr. Österr. Museum für Kunst und Industrie, Wien.

eller en tjock yllerock, på vilken ullen icke skurits. När sonen lägger den om honom, finner han emellertid, att inslaget i vävnaden liknar kreaturstarmar. Manteln var kostbar, troligen purpurfärgad, märk liknelsen med inälvor; den hade »slukat ull för väl en talent», i svenskt mynt c:a 4000 kr. Skildringen med dess satir över atenarnas svaghet för allt persiskt går för övrigt ut på att visa, hur tjockt plagget var och hur föga det lämpade sig för attiska seder. Den drastiska beskrivningen behöver här ej kommenteras. Liknelsen med inälvor passar väl in på fragmentet fig. 4, som med sina vridna ullgarnsöglor åtminstone ger en föreställning om hur en kaunåke kan ha varit beskaffad. Den småländska flossan fig. 2 torde även kunna brukas som illustration till Aristofanes' beskrivning.

Den senantika flossatypen med sina olika varianter har helt visst varit allmän i de östra medelhavsländerna redan före Kr. f. Vid början av vår

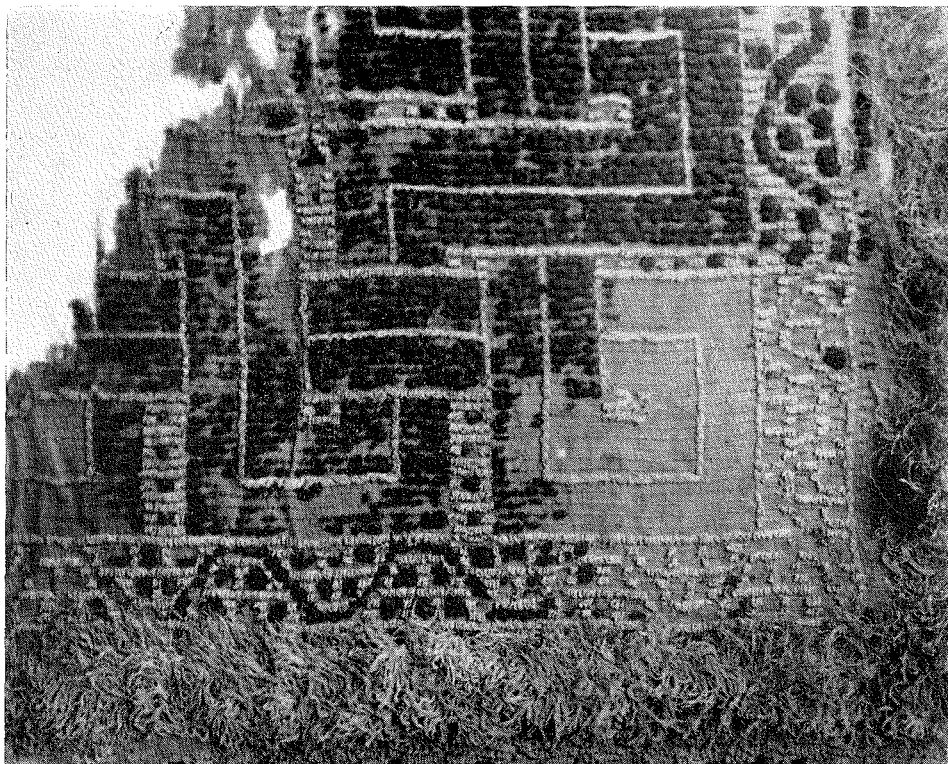

Fig. 10. Tücke, flossa, fragment. Grävfynd, Egypten 300—600 e. Kr. Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg; inv.-n:r 619—14.

tideräkning torde den även vunnit spridning västerut. När Plinius (23—79 e. Kr.) omtalar, att »våra på båda sidor ludna gausapae (filtar, dukar?) började vävas på min fars tid liksom även de raggiga förklädena (bröslappar på mantlar), tunikan med bred bård började först nu (d. v. s. på P:i egen tid) vävas som en gausapa», syftar han otvivelaktigt på den sentantika flossa som vi känna från Egypten.¹⁰ Tunikor lika den Plinius beskriver finnas nämligen bevarade. Tekniskt är deras ornering ej olik den på fig. 10. Om denna flossatyp redan så tidigt har spritt sig till Spanien är ovisst; möjligen kom den först dit med araberna på 800-talet. Med den enkla knutformen fig. 7 har tekniken fortlevat där till vår tid. Att denna flossa på ett eller annat sätt kan ha förmedlats till våra trakter, är ju ej uteslutet.

¹⁰ Plinius, *Naturalis Historiæ*, bok VIII, s. 193 (citatet har välvilligt översatts av professor A. Boëthius). Se även J. Marquardt, *Das Privatleben der Römer*, Leipzig 1886, s. 477.

Vilken ställning intar då ordet kavring till sistnämnda antagande? Som benämning på sängtäckte har detta ord av mig tidigast påträffats i en bo-uppteckning från Karlshamn år 1698. Kavring är på många håll även benämning på vissa sorters bröd. Enligt Jöran Sahlgren (vars utredning här i stort sett följes) är ordet i sistnämnda betydelse ett lån från danskan.¹¹ Han anser, att det är en släkting till ett fornvästnordiskt ord *kögurr*² och att det haft en liknande urbetydelse som detta: runt, klumpigt föremål, klump o. a. liknande. *Kögurr* var i fornisländskan bl. a. namn på ett täcke, brukat särskilt som bårtäcke. Detta täcke lades t. ex. över konungars och förnämligare mäns gravstenar som en hedersgård. I Fornmannasögur berättas flera gånger därom. När Kung Eysteinn gravsattes i Fors' kyrka (Bohuslän), lades en *kögurr* över graven, och när Magnus Erlingsson bisattes i Kristkyrkan i Bergen, lät Sverre sätta grind kring graven och breda en *kögurr* över den. De gamla sagorna och urkunderna synas ej ha något att förtälja om detta täckes utseende. Dock kan man måhända på grund av den betydelse av »fringe or fringed cloth», som *kögurr* fått i nyisländskan (Sahlgren), antaga att fornisländskans *kögurr*-täcke varit fransat, möjligen flossat.

Sahlgren har i den bevarade småländska rya-kavringens flossa sett ett bevis för att den fornisländska *kögurn* ej varit en tunn mjuk vävnad utan en *grovt* flossad. Med tanke på hur benämningars innebörd kunna växla, torde denna slutsats få anses något förhastad. Dessutom var *kögurn* tydligen — åtminstone som bårkläde — ett mycket förnämligt täcke, medan Smålands och Blekinges ryor-kavringar äro mycket enkla. Dock syns det ej osannolikt, att Sahlgren i sin sammanställning av täckena *kögurr* — kavring rört vid det verkliga förhållandet. Ehuru bevis åtminstone ännu saknas därför, kan den förra väl ha varit en avläggare av senantika flossavävnader. *Klumpvävnad* är ett namn som väl passar på en hel del av de senare. Ullflossan i fragmentet fig. 10 (det avbildade stycket är 37×48 cm.) ser på många ställen just ut som klumpar. Ännu starkare framträder detta drag i andra senantika vävnader. Det återfinnes i sena spanska täcken. Läger man härtill, att en del senantika flossade täcken, som finnas bland de egyptiska gravfynden, anses ha varit begravningsstäcken, ligger det nära till hands att antaga, att *kögurn* såväl till utseende som användning ytterst

¹¹ J. E. Rietz, Svenskt Dialekt-lexikon, Lund 1867, under *kavring*. Rietz sammanställer kavring med engelska covering, se härför även J. Bosworth-T. N. Toller, An Anglo-Saxon Dictionary, Oxford 1892—98, under *ryhe*, och New English Dictionary, Oxford 1893, under *covering*.

¹² Det fornisländska ordet skrives *kögurr*, men det har ansetts lämpligare att i detta resonemang använda nyisländskt skrivsätt. Jag har haft förmånen att rådgöra därom med professor Evald Lidén.

leder sina anor från sådana täcken. Inflytandet från Medelhavsländerna har utan tvivel nått fornisländskt område över Irland, vars tidiga förbindelser i båda riktningarna äro väl kända.

Det ligger intet orimligt i tanken, att kavringen i Blekinge, Småland och Skåne en gång skiljt sig från ryan därigenom, att dess flossa varit knuten i ett sammanhang. Ej heller är det otänkbart, att kavringen kan vara en ättling av det fornisländska täcket både i fråga om namn och teknik. Huruvida ättlingen i allo uppehållit traditionerna eller ej, har i detta sammanhang intet att säga. Redan den isländska kögurn kan ha förekommit i flera kvaliteter, även enklare.

Är även ordet kavring = täcke ursprungligen ett danskt lån, kan den förändring, som kavringen möjligen undergått i förhållande till kögurn, väl tänkas ha försiggått redan på danskt område, och då förmodligen under inflytande från ryan, i vilken kavringen så småningom kan ha uppgått. Att ordet kavring är allmännare i blekingska bouppteckningar än i småländska och att spridningen i Småland endast omfattar de södra delarna, tyder, jämte ett mönsterinflytande från Blekinge, som finns i den bevarade sydsmländska ryan, på att strömningen i detta fall gått från söder mot norr, medan den på ett tidigare stadium tycks ha gått från väster mot öster. Måhända äro de få täckena med oklippt flossa från Hellevik och Långasjö de sista utlöparna av en flossad täcktyp, som från medelhavsländerna över Irland nått Island och därifrån sökt sig ned mot sydöstligare områden.¹³

Zusammenfassung

Schwedische Ryen mit ungeschorenem Vliess

Die schwedischen Ryen haben im allgemeinen geschorenes Vliess. Ungeschorenes Vliess, in einem Zusammenhang geknüpft, ist nur in vier schwedischen Ryen bekannt: zwei aus Småland und zwei aus Blekinge. Sie dürften zur Mitte oder zur letzteren Hälfte des 19. Jahrhunderts gehören. Diese Decken sind sehr einfach. Nur die hier abgebildete Rye aus Småland, Bild 1, hat gemustertes Vliess. Technische Eigentümlichkeiten von speziellem Interesse sind die Knüpfungsarten und Knotenformen (Bild. 3 und 4). Da in Blekinge und im südlichen Småland die Rye auch *kavring* genannt wird — dieser Name ist auch in Schonen gebraucht worden — entsteht die Frage, ob nicht *rya* und *kavring* ursprünglich Namen für

¹³ Man kan ifrågasätta, om en ingående undersökning av det engelska ordet covering's äldre betydelse och användning ej borde göras, innan kavring's (= rya) härledning ur kögurr fastslås.

Decken verschiedener technischen Typen gewesen seien: *rya* eine Decke mit geschorenem und *kavring* eine Decke mit ungeschorenem Vliess. Aus dialektischen und anderen Untersuchungen geht aber hervor, dass sowohl im 18. als im 19. Jahrhundert diese beiden Benennungen als Namen für dieselben Sachen in denselben Gebieten verwendet worden sind. Man muss also untersuchen, ob die technischen Eigentümlichkeiten der ungeschorenen Rye der hier besprochenen Decken vielleicht das oben aufgestellte Problem lösen können. Die einzigen der Verfasserin bekannten Knüpfungsarten und Knoten, die Bild. 3 und 4 entsprechen, findet man in spätantiken Geweben mit ungeschorenem Vliess (siehe Bild. 5—8). Solches Vliess ist wahrscheinlich schon in vorchristlicher Zeit in den Ländern des östlichen Mittelmeergebietes bekannt gewesen. Die Technik dürfte von den Arabern nach Spanien gebracht worden sein, wo sie heute noch in einer einfachen Form fortlebt (vgl. Bild. 7). Dass die spätantike Knüpftchnik nordische Gegenden früh erreicht haben kann, ist nicht ausgeschlossen.

Der älteste der Verfasserin bekannte Beleg des Wortes *kavring* (= *rya*) ist ein Vermögensinventar aus Blekinge vom Jahre 1689. Dieses Wort, das in vielen Gegenden auch der Name einer Art Brot ist, dürfte mit dem altwestnordischen Wort *kögurr* (einem runden, plumpen Gegenstand, einem Klumpen u. dergl.) verwandt sein. *Kögurr* war in der altisländischen Sprache auch der Name für eine Decke, ein Bahrtuch. Den Sagen nach pflegte man über die Gräber vornehmer Männer eine solche Decke als Ehrenbezeugung zu legen. Wie diese Decke aussah, weiss man nicht. Man darf vielleicht annehmen, dass die isländische Decke *kögurr* ein Ableger der spätantiken Decken ist. Die Verbindungen können über Irland gegangen sein. Es ist schliesslich auch nicht undenkbar, dass die schwedische *kavring*-Decke ein Ableger dieser altisländischen Decke ist.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

De medeltida skamstraffen

Ett tillägg och ett genmäle

I tredje häftet av Rig för innevarande år har fil. mag. Lizzie Carlsson publicerat en intressant uppsats om de medeltida skamstraffen. Författarinnan berör därvid bl. a. ett säreget straff vid äktenskapsbrott, föreskrivet i Magnus Erikssons stadslag, giftermålsbalken 10, § 2. Hon ifrågasätter dock, om detta brutala straff verkligen kommit till utförande i Sverige. Hänvisande till Odhner, Svenska stadsförfattningens historia, där Odhner uppger, att det ifrågavarande straffet år 1626 exekverats i Stockholm, tillägger författarinnan: »Dock åsyftas härmed möjligen endast stenstraffet».

Tyvärre anger Odhner icke sitt beläggställe. Går man till hans primärkälla, som direkt eller indirekt väl varit Stockholms stads tänkebok för 1626, blir man även här något villrådlig vad han åsyftat. Den 18 november nämnda år, 1626, dömdes en horkona att »bära skandstenarna kring om stadhenn.»¹ I ett annat fall åter, den 1 juli samma år², hänvisas direkt till giftermålsbalkens 10:e kapitel. Det gäller här en äkta man, som av sin hustru anklagats för äktenskapsbrott med tvenne andra kvinnor, av vilka den ena ertappats och inställts för rätten. Vad mannen beträffar, heter det, dömdes han enligt giftermålsbalkens 10:e kapitel att mista livet. Formuleringen är i sin knapphet något oklar och tillåter möjligen tolkningen, att mannen (och kvinnan) måst dessutom undergå det åsyftade nesliga straffet.

Att detta emellertid förekommit långt in på Vasatiden visar en notis i Stockholms stads tänkebok för den 9 augusti 1587, där det heter³:

¹ Tänkeboken 1626—1627, fol. 54 r. (Stockholms stadsarkiv).

² Ibidem, fol. 38 r.

³ Tänkeboken 1587, fol. 26 r. (Stockholms stadsarkiv).

Klagede Lasse [lucka] Malmfougten hustru öfwer samme sin man, att han hade trädt iffrå sin laggiffte säng och belägrert sig medh en konne benämpndh Malin Larsdotter, och ändogh han hade icke allenest vdi så motto försett sigh emoth henne vthenn och altijdh wanälskett, hathett och slagitt henne för sine horer hwarföre hon och hade orsaak att stå effter hans wälfärd dogh sade hon sig ware tillfridz att tagen igen, om han wille sig bättre och her effter elske och äre henne såsom honom bör. Men effther han sade sig sådant icke tröste vthloffwe, derföre bleff så dömppt och affsagt, att snara skulle legges vm skap hans, och horkonen lede honom vm stadenn, och sedenn skall bödelenn slå henne widh käkenn, som lag förmäller.

Här hänvisas sålunda klart och tydligt till det ovannämnda lagrummet. Givetvis har det skymfliga straffet icke så sent som 1587 införts i vårt svenska rättsväsen utan måste här betraktas som en relict. Att straffet enligt fil. mag. Lizzie Carlsson icke synes förekomma i Stockholms stads senmedeltida tänkeböcker betyder härvid föga. Dessa nu i tryck lätt tillgängliga tänkeböcker i all ära, men de kunna icke utan vidare anses utslagsgivande beträffande vår kunskap om förhållandena i Stockholm under dess hela — bortåt 300-åriga — medeltida tillvaro.

Så till sist ett påpekande av allvarlig, principiell innebörd. Fil. mag. Lizzie Carlsson omnämner även ett i Bjärköarätten anfört sraff, där kvinnan straffades med att bära »stadens mantel». Författarinnan påpekar, att »det har antagits» — tydligen av en kompakt majoritet mot den ensamstående författarinnan — att med nyssnämnda uttryck avsetts de i Magnus Erikssons stadslag omtalade »stadens stenar». Hon anser det dock mera troligt, att det här verkligen gäller ett klädesplagg och hänvisar till en parallell i Rigas stadsrätt. Hon fortsätter vidare: »Överensstämelsen på denna punkt mellan den svenska Bjärköarätten och stadsrätten för Riga kan knappast bero på en tillfällighet. Även i andra avseenden förefinnas nämligen likheter mellan de båda lagarna; förklaringen torde vara att söka däri, att de gå tillbaka till gemensamma förebilder.⁴

Men detta är ju dock vad undertecknad för snart ett och ett halvt år sedan offentligt redan i tryck framlagt som sin mening, återgående på studier sedan ett tiotal år tillbaka. I min akademiska avhandling, Stockholms uppkomst. Studier och undersökningar till Stockholms förhistoria, Stockholm (tr. Uppsala) 1933, har jag bestämt framhållit, att »stadens mantel» här måste avse ett klädesplagg och att diskussionen på ett förvirrande sätt sammanblandat detta straff med ett annat: bärandet av stadens stenar.⁵ Jag har ytterligare påpekat sambandet med ett liknande straff i Riga⁶, varvid jag citerat ett förträffligt, straffrätthistoriskt arbete av R. His, av fil. mag. Lizzie Carlsson flitigt utnyttjat.

⁴ Lizzie Carlsson, a. a., s. 123.

⁵ Gunnar Bolin, a. a., s. 310.

⁶ Ibidem, s. 311.

Jag har slutligen i min avhandling insatt Bjärköarätten i ett större sammanhang, påvisande, att spår i denna rätt visa »tillbaka till forna gemensamma bjärköarättsbestämmelser».⁷ Bl. a. påpekar jag just »överensstämmelsen mellan Stockholm och Riga i detta fall».⁸ Jämför här författarinans tämligen närgånget ordagranna: »Överensstämmelsen på denna punkt mellan den svenska Bjärköarätten och Rigas stadsrätt har också observerats (!) av Gunnar Bolin, Stockholms uppkomst, Uppsala 1933, s. 309 ff.».⁹

Det är ju nämligen icke blott »överensstämmelsen» i största allmänhet det här gäller, utan just uttrycket »stadens mantel». Det är möjligt, att fil. mag. Lizzie Carlsson oberoende av mig kommit till sin mening i fråga om detta uttrycks förklaring, men vanlig anständighet i författarskap med vetenskapliga pretentioner fordrar att föregångaren på området ordentligt citeras, desto mer som hans mening såsom i detta fall sedan länge föreligger offentligt i tryck.

Det är likaledes möjligt, att — i fråga om ett större forskningsområde — författarinna oberoende av mig kommit till sin uppfattning av förklaringen till vissa överensstämmelser mellan den svenska Bjärköarätten och stadsrätten för Riga, ehuru hon icke alls motiverar denna sin uppfattning. Men även här hade anständigheten fordrat en justare citering och redovisning.

Stockholm den 15 oktober 1934.

Gunnar Bolin.

Fil. D:r. Arkivföreståndare i
Stockholms stadsarkiv.

⁷ Ibidem, s. 310. — Jfr s. 311: »Även i ett annat fall visar Bjärköarätten och Flensburgs stadsrätt på gemensamma källor».

⁸ Ibidem, s. 311.

⁹ Lizzie Carlsson, a. a., s. 123, not 7.

De medeltida skamstraffen

En replik

Med anledning av doktor Gunnar Bolins inläga, som i dag kommit mig till handa från tidskriftens redaktör, får jag framhålla följande.

Den anmärkning doktor Bolin riktar mot min uppsats i av honom berörda stycken är sannerligen av allvarlig innebörd. Det rör sig om ingenting mindre än beskyllning för ett systematiskt genomfört litterärt plagiat. Samtidigt som doktor Bolin anklagar mig för att i fråga om citering icke ha iakttagit »vanlig anständighet i författarskap med vetenskapliga prentationer», måste han dock medge möjligheten av att jag oberoende av honom kommit till samma resultat. Nu förhåller det sig så, att ifrågasvarande parti av min uppsats förelåg nedskrivet, redan innan doktor Bolins avhandling utkommit av trycket. Min bekantskap med Rudolf His' allmänt kända och i litteraturen ofta citerade arbete *Geschichte des deutschen Strafrechts bis zur Karolina* är likaså av äldre datum än doktor Bolins avhandling. Jag står varken i det ena eller andra avseendet i den ringaste tacksamhetsskuld till doktor Bolin, och anledning till någon sorts »redovisning» förelåg alls icke. Då jag under sådana förhållanden i en not tillfogade, att doktor Bolin i fråga om de båda stadsrätterna gjort samma iakttagelse som jag, anser jag mig ha uppfyllt alla krav på anständig citering, och jag trodde verkligen, att jag just genom det sätt varpå jag citerat hans avhandling markerat, att jag gjort mina rön oberoende av doktor Bolin.

Doktor Bolin klandrar mig vidare för att jag icke motiverat, hur jag kommit till den åsikten, att den svenska Bjärköarätten och Rigas stadsrätt måste stå i ett visst beroende av varandra. Var och en som med någon kännedom om Bjärköarätten går igenom den rigska rätten, måste omedelbart frapperas av likheten dem emellan. Att tynga ner en starkt koncentrerad tidskriftsuppsats, som jag så vitt möjligt försökt hålla i en populär form, genom citerande av parallellställen, finner jag meningslöst.

Om doktor Bolin gör sig besvär att än en gång granska min uppsats, torde det icke undgå hans uppmärksamhet, att jag (s. 123, not 6) påpekat, hurusom Schlyter i sin Ordbok (s. v. mantul) givit uttryck åt en från den gängse uppfattningen avvikande mening angående tolkningen av »stadens mantel». Författarinnan kan alltså icke rättvisligen anklagas för att ha givit sig sken av att stå ensam mot en kompakt majoritet. Där-

emot kan man ifrågasätta, huruvida det är med rätta, doktor Bolin i sin avhandling hänför också Schlyter till dem som »på ett förvirrande sätt» sammanfört »stadens mantel» med »stadens stenar». Schlyter framlägger dock endast möjligheten av att de båda straffen tilläventyrs varit kombinerade, han sammanblandar dem icke. Det kan tilläggas, att doktor Bolin i doktorsavhandlingen ingalunda så bestämt som han nu gör gällande framhållit, att »stadens mantel» måste avse ett klädesplagg. Som var och en lätt kan övertyga sig om, har han på denna punkt nöjt sig med att citera ett uttalande av His angående rättsbruket i Riga.

Vid läsningen av doktor Bolins inlaga kommer man osökt att tänka på det gamla skaldeordet om »genus irritabile vatum», som ej sällan visar sig tillämpligt också på forskare. Endast på det sättet kan man till nöds förklara den i och för sig oförklarliga häftigheten i doktor Bolins angrepp.

Lund den 9 december 1934.

Lizzie Carlsson.

F Ö R E N I N G S M E D D E L A N D E

Föreningens höstsammanträde.

Föreningen för svensk kulturhistoria höll sitt sista sammanträde för året den 3 november på Skansens Högloft under ordförandeskap av generaldirektör Gösta Malm.

Professor Gabriel Nikander föreläste härvid över *Empirestaden i Finland*. Föredragshållaren redogjorde i korthet för stadssamhällets ekonomiska och sociala uppbyggnad och övergick därefter till stadsbyggnadskonsten i Finland under halvseket 1810—1860, som betecknar empirestilens tidevarv i landets arkitektur. Samhörigheten med Ryssland medförde djupgående konsekvenser, emedan de liknande förutsättningarna med städerna i detta träbyggnadsområde inneburo talrika likartade problem. Kejsarmakten där hade allt sedan Katarina II:s tid ägnat dessa spörsmål ett ivrigt reformarbete, och även Finland blev efter 1809 delaktigt av samma intresse. Mer eller mindre total ödeläggelse av städer genom eldsolycka inträffade ungefär vart tredje år i Finland, och myndigheterna ville tillse, att olyckorna icke skulle kunna upprepas efter stadens återuppbyggande. En tid, som för provinsstädernas vidkommande varken kände vatten- eller avloppsledningar eller maskindrivna brandsprutor, måste vid lösningen av planproblemet återfalla på tanken att nå effektivt brandskydd ävensom viktiga hygieniska fördelar för de träbyggda städerna genom att göra gator och tomter så vida som möjligt. Ytterligare strävade man att hålla byggnaderna låga, helst i envåningshöjd, liksom man tog till hjälp lövträdsplanteringar både i form av brandgator på varje enskild tomt och i gestalt av breda esplanader mellan de skilda stadsdelarna. Dessa bestämmelser stannade icke endast på papperet, utan med tillhjälp av stora penninganslag ur allmänna medel kunde man innan regleringen vidtog exproprieras hela stadsområdet och därefter förverkliga de samhällsnyttiga föresatserna utan hinder från enskilda jordägares sida. Huru gatubredder tilltog synes av Helsingfors' regleringsplan av 1816 med 16 meters gator och Åbo plan av 1828 med gatubredder av 18 och 24 meter, dessa sistnämnda mått i överensstämmelse med ryska förebilder. År 1839 emanerade i Ryssland en omfattande lagstiftning för städernas byggnadsväsen, åtföljd av flera hundra stadfästa stadsplaner. Tretton år

senare gav kejsaren i uppdrag åt en kommitté i Finland att »i likhet med hvad i Kejsaredömet äger rum, äfven för Finland stadga vissa allmänna föreskrifter i afseende å städernas bebyggande till förekommande för framtiden af deras totala ödeläggande genom brand». Resultatet blev en förordning av 1856, som blev grundläggande för städernas byggnadsväsen och som i Sverige i flera avseenden blev efterbildad i byggnadsstadgan av 1874. Det kejsarliga inflytandet sträckte sig också till de rent estetiska värdena. På kejsarlig befallning utgavs i Ryssland 1809—1812 ett monsteralbum med ritningar, avsedda för privathus i städerna. Detta album letade sig väg också till Finland och påverkade synbarligen den allmänna smaken, om också rena efterbildningar inte äro talrika. De fåtaliga arkitekterna med högre utbildning, såsom den i Sverige skolade Bassi och den tyskfödde Engel, arbetade i empirens tecken, den förra måhända med en känsligare hand än Engel, som däremot löste flera monumentaluppgifter på ett överlägset sätt. Engels namn har blivit så dominerande inom den nyare traditionen, att snart sagt alla bevarade hus i empirestil numera tillskrivas honom.

Resultatet av de många stadsregleringarna blev, att stadsbilden förlorade den iögonenfallande likhet med den svenska småstaden, som den tidigare ägt, och i stället närmade sig den ryska provinsstadens typ, med breda och ändlöst långa gator, bebyggda med envåningshus av empirensnitt med därtill hörande låga valmtak, tempelgavlar och pilastrar samt opropportionerligt höga och stora fönster »au six glaces». Färgållningen var i början under intryck av ryska förebilder rätt livlig men har i nutiden blivit allt enformigare med bleka gula och grå samt även bruna färgtoner som domineranter. I en del småstäder, som återuppfördes eller nyanlades på 30- och 40-talen men sedan stannat i sin utveckling, kan man ännu få se hela sviter av hus i en tämligen oförvanskad empirestil. Så i Tavastehus, Heinola, S:t Michel och det på 50-talet återuppförda Nystad. Vid mitten av seklet begynte en ny eklektisk arkitekturstil propageras av en hel rad av rikssvenska arkitekter med officiell anställning i Finland, men vid denna tid voro de flesta städer redan färdigbyggda för decennier, varför denna gotiserande stil endast lämnat spridda spår efter sig. Ett undantag utgör Vasa, där svensken Setterberg efterlämnat ett avsevärt antal byggnader i denna stil. — Föredragshållaren avslutade sin framställning genom att förevisa ett antal ljusbilder.

Amanuensen E r i k A n d r é n förevisade ljusbilder över *Empiren i svenska småstäder*.